

DİVAN ŞİİRİNDE KULAKLA İLGİLİ DEYİMLER VE ANLAM ÇERÇEVESİ

ERDEM CAN ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Asst. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Theology, Turkish-Islamic Literature Department
erdemcanozturk@gmail.com, erdem.ozturk@hbv.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-9328-0205>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-66, Eylül - September 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 03.04.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 16.07.2019

Sayfa-Pages : 37-82

 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4144>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

DİVAN ŞİİRİNDE KULAKLA İLGİLİ
DEYİMLER VE ANLAM ÇERÇEVESİ
IDIOMS AND MEANING FRAMEWORK BY EAR IN DIVAN POETRY

ERDEM CAN ÖZTÜRK

Öz

Klasik Türk Edebiyatı'nda sevgilinin kaşı, gözü, zülûf ve dişleri gibi kulakları da onunu güzellik unsurlarındandır. Bunların her biri ayrı ayrı sevgilinin eşsiz güzelliğinin tarif ve methi için kullanılır. Bunlar arasında kulakların ayrı bir yeri vardır. Bu, kulaklara süs eşyası olarak küpe takılması; kulağın Klâsik Türk Şiiri'nin temel sembollerinden olan gül ile özdeşleştirilmesi ve kulak etrafında oluşmuş oldukça fazla deyim ve kalıp ifadelerin bulunmasıdır. Bu itibarla kulak sevgilinin güzelliğinin tarifinden, onunla iletişim kurmaya, onu ikaz etmekten ona âşık olmaya uzanan geniş bir anlam çerçevesinin temelini oluşturmaktadır. Bunların da ötesinde felek, zaman, çeşitli çiçek ve çalgı aletleriyle birlikte dolaylı olarak oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir.

Divan şairleri içinde buldukları toplumun pek çok dinamiği gibi sözlü kültür ürünlerini de şiirlerinde yaygın olarak kullanmışlardır. Yukarıda kulakla ilgili olarak bahsedilenler de bunlar arasındadır. Bu çalışmada kulakla ilgili deyimler ve deyim olduğu değerlendirilen ifadelerle kulağın hangi anlam çerçevelerinde kullanıldığı üzerinde durulacak; bu konuda tespit ve değerlendirmelerde bulunacaktır. Ayrıca kulağın çeşitli şekillerde birlikte ve ilişki içinde kullanıldığı tespit edilebilen her bir husus hakkında ayrı ayrı bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kulak, deyim, divan şiiri, anlam çerçevesi.

Abstract

In the Classical Turkish Literature ears of darling like her eyebrow, eye, ear lock and teeth are one of the element of beauty too. Each of these is used separately to describe and praise the unique beauty of her darling. Among these, ears have a different place. This is to attach earrings to the ears as ornaments; to identify the ear with the rose, which is one of the basic symbols of Classical Turkish Poetry and to present many idioms and phrases that are formed around the ear. Therefore, the ear is the foundation of a wide framework of meaning, ranging from the description of the beauty of the darling to communicating with him, warning him and falling in love with him. Even fate, time, with a variety of flowers and instruments have a very common use, indirectly. Like many of the dynamics of the society in which they are in divan poets, they also used oral cultural products widely in their poems. These are also mentioned above about the ear. In this study, we will focus on the meaning of the ear with statements related to the ear and the expressions evaluated as expressions and will make determinations and evaluations on this subject. In addition, the ear is used in a variety of ways together and the relationship can be determined about each individual information will be given separately.

Key Words: Ear, idiom, divan poetry, meaning frame.

Giriş

Deyim, genel olarak, “bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özet bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” (Aksoy 1988: 52); ya da “en az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazî anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiş.” (Parlatır 2008: 1) şeklinde tanımlanır. Bu tanımlarda öne çıkan noktalar, iki veya daha fazla kelimedenden oluşma, kalıplaşma, mecazlı ve özlü bir anlatıma sahip olmadır. Deyimlerin bu özelliklerinden, bilhassa mecazlı ve özlü anlatıma sahip olmasının, divan şiirinde sıklıkla başvurulmuş bir dil yapısı olmasında etkili olduğu söylenebilir. Çünkü bu, divan şairinin de klâsik şiirin doğası gereği sürekli olarak kullandığı bir tarzıdır. Türkçenin deyimler açısından oldukça zengin olması da bu anlamda önem arz eder.

Divan şiirinin yerli kaynakları arasında anılan deyim ve atasözleri şairlere, söylemek istediklerini daha etkili, ilgi çekici, edebî ve sanatkârane söyleme imkânı sunması açısından önemlidir. Bir anlamın doğrudan dile getirilmesi ile dolaylı olarak söylenmesi yahut sezdirilmesi arasında önemli fark vardır. Divan şairleri, klâsik şiirin doğası gereği ikinciyi tercih eder, türlü sanat, gönderme ve kelime oyunları ile mânâyı sezdirmeyi yeğlerler. Bunun için dinî, tasavvufî, tarihî, mitolojik, efsanevî vb. pek çok unsurdan istifade ederler. Ayrıca içinden çıktıkları ve kendileri de bizzat birer ferdi oldukları toplumun inanışları, gelenek-görenekleri, deyim ve atasözleri de onlar için zengin birer hazinedir. Bilhassa deyim ve atasözleri, şairlere geniş, dolaylı ve çok yönlü bir ifade alanı sunması açısından oldukça önemlidir. Hemen bütün divan şairlerinin az ya da çok deyim ve atasözlerinin zengin çağrışım alanlarından istifade ettikleri ve şiirlerini bunlarla derinleştirip süsledikleri görülür.

Divan şiiri, anlamı mazmun ve sembollerle sunan, okuyucuya onun dünyasına vâkıf olduğu ölçüde hitap eden bir yapıya sahiptir. Deyimlerse, farklı kelimelerin bir araya gelerek tamamen yeni ve daha kapsamlı bir anlam alanı oluşturduğu dil yapılarıdır. Bu itibarla, şiire derinlik katmak ve şiirde daha kapsamlı/çok katmanlı bir anlam dünyası kurmak için deyimlerin mânâyı daha etkili, ilgi çekici ve sanatsal şekilde ifade edebilme özelliği, divan şairi için önemli bir kaynaktır. Aslında sadece divan şiirinde değil, Türkçenin bilinen en eski yazılı metinlerinden olan *Göktürk Yazıtları*’nda bile “Dizliye diz çöktürmek, başlıya baş eğdirmek; uçup gitmek, adı sanı yok olmak” (Ergin 1992: 22, 38, 24) gibi deyimsele kullanımlardan istifade edildiği görülür.¹

Klâsik Türk Edebiyatı’nda deyimler üzerine yapılan çalışmaların genellikle bir şairin/divanın dilindeki/muhtevastaki deyimlerin tespiti ya da belli bir deyim farklı eserlerdeki kullanım ve anlam çerçevesinin tespiti üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.² Bu tür çalışmaların, özellikle günümüzde kullanımdan düşmüş yahut düşmek üzere olan deyimlerin unutulmaktan kurtarılması ve anlam çerçevesinin kayıt altına alınması açısından önemi yadsınamaz. Bu çalışma da benzer bir maksat taşımaktadır. Ancak burada tek bir deyim farklı eserlerdeki kullanımı ya da belli bir eserdeki tüm deyimlerin tespiti

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ebru Şenocak, “Göktürk Yazıtlarında Türk Halk Edebiyatı Unsurları”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, s. 165-176.

² Bu konuda benzer çalışmalar için “Kaynakça” bölümüne bakılabilir.

yapılmayacaktır. Ulaşılabilen tüm divan ve mesnevi gibi manzum metinler taranarak “kulak/gûş” ile ilgili genel anlam çerçevesinin belirlenmesine çalışılacaktır.

Klâsik şiirdeki kullanımına geçmeden evvel, kulağın *Kur’ân* ve klâsik kültürde ayrı bir önemi olduğundan bahsedilmesi gerekir. *Kur’ân*’da pek çok ayette ‘kulak’ ve ‘duymak’ özel olarak vurgulanır.³ İnsanların Allah’ın ayetlerine inanması, hakikati öğrenmesi, iman ve ibadet etmesi için kendilerine kulak, göz ve kalp (akıl) verildiğinden bahsedilir. Bu ayetlerde -genel olarak ifade etmek gerekirse- kulak vermek ve dikkatli şekilde dinlemekle iman edip hakikate ulaşmak; kulak vermemek, dikkatle dinlememek, kulaklarına mühür/ağırlık vurmakla ise hakikatlere yüz çevirmek ve imandan mahrum kalmak kast edilmektedir. Bu anlamda zâhirî olarak kulağa, bâtinî olarak da hitaba/söze/ayete ihtimam göstermeye ve mânâsını kavramak için dikkatle dinlemeye verilen önem açıktır.

Tefsirlere göre kulak/işitme, göz/görme hassasından daha efdaldir. Fahreddîn-i Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*’de özetle şöyle der: Âlimlerden duymanın görmeden üstün olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Çünkü Allah, bu iki kelimeyi birlikte zikrettiği her yerde işitmeyi, görmeye takdim etmiş yani önce anmıştır. Önce anmak üstünlük delilidir. Ayrıca nübüvvet için işitme duyusu şarttır. Âmâ peygamber olmuşsa da kulakları duymayan bir peygamber olmamıştır. Bu da kulağın faziletine delalet eder. Kulak/duyma ile kişi ilmini kemâle erdirebilir ve kişinin ilminin derecesi anlaşılabilir. Görme ile bu mümkün değildir. Kişi duyma yetisini kaybettiğinde, konuşma yetisini de kaybeder. Oysa göremeyen birisi konuşmaya devam edebilir. Bütün bunlar *Kur’ân*’a göre kulağın/duyma hassasının faziletini, görmeye nazaran önem ve önceliğini göstermektedir. (Yıldırım vd 2002: 11)

Hadis ilmi noktasında da işitme (semâ’) ayrı bir kültür/usûl oluşturmuştur. Semâ’, semi’a, semâ’ ale’ş-şeyh, semâ’ât, semâ’ meclisi⁴ gibi terimler, bizzat hocanın ağzından duyarak, onun kitabından duyup kıraat edilerek hadis öğrenme usûl ve meclislerine işaret eder. Bu yöntemler duyarak hadis öğrenme usûlünü ifade eder ve en muteber hadis tahsil etme metotlarından. Bu itibarla hadislerin duyarak öğrenilmesi ve bunun en muteber yollardan olması, kulak ve duyma hassasının önemini göstermesi açısından önemlidir.

Anlam itibarıyla klâsik kültürde kulağın/duymanın fonksiyon ve önemini yansıtan bir veciz ifade de “Mümin kulaktan beslenir.” sözüdür. Hadis olduğu ifade edilen veya kimi kaynaklarda Hz. Mevlânâ’ya atfedilen bu sözün kaynağı tam olarak tespit edilememiştir. Ancak kadim kültür ve eğitim sisteminde, duyma hassasının önemini göstermesi açısından oldukça önemli olduğu aşikardır. Müminlere İslâm ve güzel ahlakın anlatılmasında en önemli yollardan biri vaaz ve nasihatlerdir. Camilerde, medreselerde,

³ Bkz. “(Yine o münafıklardan:) O (Peygamber, her söyleneni dinleyen) bir kulaktır, diyerek peygamberi incitenler de vardır. De ki: O, sizin için bir hayır kulağıdır. Çünkü o Allah’a inanır, müminlere güvenir ve o, sizden iman edenler için de bir rahmettir.” (Tevbe 9/69); “Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık şu alevli ateştekilerden olmazdık.” (Mülk, 67/10); “Kur’an okuduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.” (A’raf, 7/204); “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de bir perde inmiştir.” (Bakara, 2/7); “... İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır.” (Bakara, 2/285); “Şüphesiz ki bunda aklı olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.” (Kaf, 50/37); “... şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.” (Nahl, 16/78); “İşte onlar Allah’ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin kendileridir.” (Nahl, 16/108); “Onlardan seni (okuduğun *Kur’ân*’ı) dinleyenler de vardır. Fakat onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne perdeler, kulaklarına da ağırlık verdik. Onlar her türlü mucizeyi görseler bile yine de ona inanmazlar.” (En’âm, 6/25)

⁴ Geniş bilgi için bkz. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, MÜİF Yayınları, İstanbul 2012, s. 274-275.

tekke ve dergâhlarda muallim, vâiz ve nâsihler müminin kulağına hitap eder. Eğer kişi bunları can kulağıyla dinlerse görev ve sorumluluklarının bilincine varır. Yani kendini kemâle eriştirecek olan bilgileri kulakları/duyma vasıtasıyla edinir.

Günümüzdeki anlamda matbaa sisteminin gelişmediği ve kitap sayısının sınırlı olduğu dönemlerde medrese ve çeşitli kurumlarda ders alan öğrencilerin önemli öğrenme kaynaklarından biri duyararak öğrenmedir. Bu, gerek bizzat hocanın ağzından gerekse kitabın bir kişi tarafından okunması ve sınıf tarafından dinlenerek/duyularak öğrenilmesi şeklinde gerçekleşir. Kitap sayısının azlığı ve dönem şartlarında hacimli eserlerin istinsahının zorluğu sebebiyle, klâsik kültür içinde yukarıda bahsedilen hadis usûlüne benzer şekilde duyararak öğrenme sistemi oluşmuştur. Bu, klâsik dönemin en temel metotlarından biridir.

Mevlânâ'nın da *Mesnevî*'sinde kulak için söylediği önemli beyitlerden biri şudur:

Mahrem-i in hûş cüz bîhûş nist
*Mer zebernâ müşterî cüz gûş nist*⁵

[Bu aklın mahremi akılsızdan başkası değildir. Dile de kulaktan başka müşteri yoktur.] (Gölpınarlı 1985: 27)⁶

Beyit, günümüzde yaygın ve veciz olarak “Sözün müşterisi kulaktır” şeklinde kullanılmaktadır. Zâhiri anlamı sözün kulağa hitap ettiği, dinleyen bulunmadığı sürece bir değerinin olmadığıdır. Bâtınî anlamı ise sözün ancak bir muhatap bulduğunda asıl kıymetine erişeceği, gizli sırların ve hakikatin ancak onlara gerçek mânâda kulak veren ve iştiyakla dinleyenler tarafından anlaşılabilceğidir. Bütün bunlar, halk arasındaki ‘ibret kulağıyla dinlemek’, ‘hakikate kulağını tıkamak’ gibi deyimlerle birlikte düşünüldüğünde, kulağın klâsik kültürümüzdeki önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Bunların yanında işitme organı olarak da hayatın idame ettirilebilmesi noktasında oldukça önemli olan kulağın, divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurları arasında zülûf, kâkül, göz ve alın gibi unsurlarla birlikte anıldığı görülür. Özellikle kat kat oluşu itibarıyla gül ile benzerliği, sevgiliyi daha görmeden sesini duyararak ya da varlığından haber alınarak ‘kulaktan âşık olunması’ onu divan şiirinde göz kadar olmasa da sık kullanılan unsurlardan biri yapmıştır. Bununla birlikte, halk arasında kulak ile ilgili pek çok deyim bulunması ve şairlerin bunlardan istifade etmeleri de kulağı klâsik şiirde önemli bir unsur hâline getirmiştir.

Kulağın sevgilinin güzelliğinin tarifinde, sevgiliye âşık olmada, mühim haberleri duymak için dikkati ona vermede sıklıkla kullanılması ve aşağıda görüleceği üzerine oldukça zengin bir deyim ve anlam çerçevesinin bulunması bu çalışmanın yapılmasında etkili olmuştur. Kulak/gûş ile ilgili divan, mesnevi gibi manzum eserler üzerinde geniş bir tarama yapılarak ulaşılabilen bütün beyitlerin tespitine çalışılmıştır. Daha sonra bu beyitler arasından deyimleşmiş kullanımların ve deyim olduğu kaynaklarla teyit edilemese de farklı şairler tarafından kullanılmış kalıp/deyimsel yapıların tespiti ve tasnifi yapılmıştır. Ayrıca

⁵ Beyit ve şerhi için bkz. Abdülkadir Dağlar, *Şem’î Şem’ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniv., Dr. Tezi, Kayseri 2009, s. 224.

⁶ Beyitin diğer çevirileri için bkz. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mevlânâ Mesnevî*, (C. 1-2), Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2010, s. 10; Âmil Çelebioğlu, *Mevlânâ Mesnevî-i Şerif*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 43.

kulağın sıklıkla birlikte ve ilişki içinde kullanıldığı kelime ve mazmunlar da belirlenmiş ve genel anlam çerçevesinin ortaya konulmasına gayret edilmiştir. Ancak, deyimlerin geniş bir anlam çerçevesi bulunduğu ve bir deyimden birden fazla anlamı ifade edebileceği unutulmamalıdır. Çalışmamızda onlarca deyim ve deyimsel yapının bulunması, ayrıca kulakla ilgili zengin bir anlam, benzetme ve kullanım alanının bulunması, her bir beytin anlamının ayrı ayrı açıklanmasını, en azından çalışmanın hacmi açısından, oldukça zorlaştırmaktadır. Bu sebeple deyim, deyimsel yapı ve kulakla ilgili anlam çerçeveleri genel hatlarıyla ve ayrı ayrı başlık hâlinde incelenecek ve her birinin hangi anlamları ifade ettikleri genel olarak izah edilecektir. Bu sırada şiir örneklerinin de mümkün mertebede fazla tutulmasına dikkat edilecektir. Örnek beyitlerin fazlalığı ve konunun kapsamının genişliği sebebiyle çok gerekli olmadığı sürece beyitlerin şerh ve izahlarına girilmeyecektir. Beyit sonlarında parantez içinde yer alan kısaltmalar, o beytin hangi eserden/çalışmadan ve hangi bölümden alındığını göstermektedir. Kısaltmaların hangi şaire/eser/çalışmaya ait olduğunun tespiti için kaynakça bölümünde künyelerin sonuna bakılabilir.

1. Deyimler ve Deyim Olduğu Değerlendirilen İfadeler

1.1. Kulaktan Âşık Olmak

Divan ve özellikle mesnevilerde sıkça rastlanan bir deyimdir. Sevgilinin görülmeden evvel, hakkında duyulanlarla ona âşık olunması anlamına gelir. Âşık, sevgilisini hiç görmese bile onun güzelliğini, methini, kimi uzuvlarının tavsifini duyması, ona âşık olması için yeterlidir. Deyimin en çok bu anlamda kullanıldığı görülmektedir:

*Goncalar dilden kulun güller kulakdan 'âşıkun
Cezbe-i hüsnün ne salmış bilmezsin gülzâra ne (NEVD/G392)*

*Güş idelden medhüni oldum kulakdan 'âşıkun
Ey letâfet gülsitânnun gül-i bî-hârî gel (CİD/G140)*

*Ben kulakdan 'âşık oldum tal'at-i zîbâsına
Tutmadı ol gül kulak ben bülbül-i güyâsına (NEVD/G462)*

*Anun hüsnini bu itdükte iş'âr
Kulakdan 'âşık oldum çâr u nâ-çâr (NU/M323)*

*İşitmek ile kaşunı sevdi gönül göz görmeden
Oldı kulakdan mübtelâ iy sevgülü yârüm benim (KAD/G362)*

*Sevdi 'Aynî bir nigârî görmedin
'Âşık oldı gözden öndin bu kulag (KAD/G258)*

*Mesel kim didiler elbette hakdur
Ki gözden ilerü 'âşık kulakdur (ŞHŞ/M24)*

*Meger bir dürr-i yektâya kulakdan ‘âşık olmuşdur
Bütün gözden geçürdi rişte-i âmâlini sûzen (KMD/G143)*

Aşağıdaki beyitler ise yukarıdakilerden kısmen de olsa farklılık arz eder. Yukarıdaki örneklerde sevgilinin güzelliğini ve methini duymak âşık olmaya vesile olmuşken, aşağıdaki beyitlerde ‘kulaktan âşık olmak’ deyimine dolaylı yoldan gönderme yapılmıştır. Bu beyitlerde sevgili görülmüş, kulağına taktığı inci ve güller şairi âşık etmiştir:

*Ol güle Emrî kulakdan ‘âşık itmişdür beni
Gûşî kim bâg-ı cemâl içinde ak gül takınur (ED/G123)*

*O dürrden gûş-ı cân bulsa takardı
Nice ‘uşşâkı gûşından yakardı (HHLM/M85)*

Kulaktan âşık olmak, İlahî aşk için de kullanılır. Müslümanlar, hiç görmedikleri ve fakat *Kur’ân*’dan okuyarak yahut duyarak haberdar oldukları ve varlığına inandıkları bir olan Allah’a ibadet ve kulluk etmektedirler. İlahî aşk ezelde, ‘elest bezmi’nde başlamıştır. Başlamasına vesile olan ise hemen aşağıda açıklanacağı üzere Allah’ın kullarına seslenmesidir. Bu itibarla kulağın klâsik kültürdeki en temel eğitim unsurlarından biri olduğu da hatıra getirildiğinde ‘kulaktan âşık olmak’ deyimini daha da anlam kazanacaktır.

Muhibbî, sevgilinin sesini ezelde işitip, kulaklarının sevgilinin sesini duymakla, görmeden evvel âşık olduğunu ifade eder. Bu beyitteki ezeli, aşk, sevgili, işitmek ve Hak kavramları ‘elest bezmi’ni çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Kulların “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (A’râf, 7/172) hitabını duymalarının âşık olmalarına vesile olduğu ima edilir. Kara Fazlî’nin beyti de benzer anlamda yorumlanabilir:

*‘Âşık oldum ben ezelden gûş idüp didârünü
Hak dimişler ‘âşık olur gözden evvel kulak (MHD/G1616)*

*Kelâm-ı ehl-i dildür müttefakdur
Ki gözden ön olan ‘âşık kulakdur (GB/M14)*

Bu deyim, nadiren de olsa, sözün güzelliği için de kullanılır. Öylesine güzel sözler vardır ki kulak onu duyduğu vakit âşık olur:

*Söz kim ana her kulak ‘âşık durur ol sende
İy Cem anı işitdüm her söze ne tanum var (KAD/G187)*

1.2. Göz Kulak Olmak

Görüldüğü kadarıyla *Kutadgu Bilig*’e kadar uzanan kullanımıyla dilimizdeki en eski deyimlerdendir. Günümüzde genel olarak bakmak, korumak, muhafaza etmek anlamlarına gelse de eski metinlerdeki anlam çerçevesinin bundan farklı olduğu görülmektedir. Çoğunlukla birini/bir şeyi merak ve hayranlıkla seyredip dinleme yahut heyecanla yolunu gözleme anlamlarında kullanılmıştır:

*Kandasın ey serv kim bâgun gül ü nergisleri
Göz kulag olmuş durur sen serv-i bâlâdan yana (AHİD/G7)*

*Çeşm-i hûnîn gonca-i sürh ak gül sîmîn gûş
Şâh-ı gül senden yana yâ göz kulag olmuş yine (ED/G439)*

*O serv-i bâg-ı hüsnün gülşene teşrîfine her dem
Hezârân hasret ile nergis ü gül göz kulag olmuş (KMD/G97)*

*Ârzûmend idi teşrîf-i şehensâha gönül
Göz kulag oldu çıkup safh-ı cibâl üstine gül (ŞMVF/s.853)*

Diğer bir anlamı, dikkatle dinlemektir. Muhatabın pürdikkat dinlenmesini ve bütün ilginin ona yoğunlaşmasını ifade eder:

*Sohbetde bana göz ü kulak ol dedi mutrib
Budur ki gözüm nâydadur defde kulagum (EŞD/G112)*

*Göz kulak oldu yine bülbül-i şûrîdesine
Sanma bî-hûde gül-i gülşeni pür-şeb-nem olur (KMD/G34)*

Deyimin *Kutadgu Bilig*'deki kullanımları ise daha farklıdır. Burada görme ve işitme yoluyla bilgi toplama, bilgi edinme, gözü ve kulağı yani bilgi kaynağı olma anlamlarında kullanılmıştır:

*İlig köz kulak tuttu elde kamug
Açıldı anar barça beklig kapug (KB/M436)*

*Mana köz kulak sen işimni kamug
Senindin tiler men aç a bir kapug (KB/M6349)*

1.3. Kulaktan Fıtıl / Pamuk / Pembe Çıkarmak

Bu deyim oldukça farklı şekillerde yorumlanabilecek, zengin bir anlam çerçevesine sahiptir. Anlamını tam olarak kavrayabilmek için bazı hususların bilinmesi gerekmektedir. Öncelikle fıtıl, genellikle kandil ve gaz lambalarında kullanılan, bir ucu gazın içinde diğer ucu lambanın yanan kısmında bulunan ve aydınlatmayı sağlayan pamuklu bezdir. Mumun içindeki yanmayı sağlayan ip de benzer bir işlevdedir. Fıtıl, genellikle pamuktan yapılır. İkincisi, pamuk veya fıtıl, bir şişe içindeki sıvının dökülmemesi için ağzının kapatılmasında kapak işlevinde kullanılmıştır. Eskiden yaygın olarak kullanılan bir yöntem olduğu bilinmektedir. Üçüncü olarak, kimi insanlar sestem rahatsız oldukları için kulaklarına pamuk tıkar ve istemedikleri sesleri duymaktan kurtulurlar. Dolayısıyla kulağında pamuk olan birisi, dışardan gelen sesleri duyamaz. Bu bilgilerden hareketle günümüzde kullanımında olmayan bu deyim anlam çerçevesini şu şekillerde belirleyebiliriz.

Deyimin özellikle dinî-tasavvufî metinlerdeki anlamı, zâhirî ve bâtinî anlamda kulaklarını açmak, söylenen sözleri dikkatle dinlemeye hazırlanmaktır. Zâhirî anlamda kulağı tıkalı olan ya da bâtinî anlamda kulağı başka şeyde olan, dikkati dağınmış olan, ilgi ve ihtimam göstermeyen kimse söylenenlerden bir şey öğrenemeyecek, nasihat alamayacaktır. Bu bahsi biraz daha genişletmek gerekirse, mecaz-hakikat ya da zâhir-bâtin bağlamında şunlara değinilebilir.

Zâhirî anlamda kulağı kapalı olan kimsenin söylenen söze tam anlamıyla muhatap olması mümkün değildir. Daha da önemlisi ve manzumelerde asıl kast edilen ise bâtinî anlamdaki açıklık ve kapalıdır. Burada kulağı kişinin/müminin/müridin gönlü olarak düşünmek mümkündür. Bâtinî olarak kulağı yahut gönlü bilgi, vaaz ve nasihatlarla açık olan kimse söylenen sözlere dikkat kesilecek ve hem zihnine hem gönlüne işleyecektir. Aksi durumda söylenen sözün bir tesiri olmayacaktır. “Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler.” (A’râf, 7/179) ve “İşte onlar Allah’ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin kendileridir.” (Nahl, 16/108) meallerindeki ayetler de bu bağlamda düşünülebilir. Kişinin kulağının olması, söze muhatap olması için kâfi değildir. Ancak söze inanarak itibar edildiği, dikkat ve ihtimamla dinlendiği vakit anlamı kavramak ve müstefid olmak mümkün olacaktır. Yûnus Emre’nin

*Sağır işitmez sözi gece sanur gündüzi
Kördür münkirün gözi ‘âlem münevver ise⁷*

beytini de bu anlamda hatırlamak gerekir. Kişi sağır iken nasıl sözleri işitmiyor ise bâtinî anlamda kulağı/gönlü hakikate/nasihate kapalı olan kimsenin de hakikati/nasihati duyma, anlama, öğrenme imkânı yoktur. O kendi sığ dünyasında yaşamaya ve kendi bildiklerini doğru sanmaya mahkûmdur.

İşte bütün bunlardan hareketle deyimim ilk anlamının, mecaz-hakikat ve zâhir-bâtin bağlamında kulağın açılması, sözün/muhatabın dikkat ve özenle dinlenmesi olduğu söylenebilir:

*Kulakdan penbe çıkarmagı iş it
Kamudan lâ-ilâhe illâ ‘yı işit (CH/M2)*

*İşid bu mantıkı gör bu makâmı
Çihart panbuk kulakından gözün aç (HE/G29)*

*Kulagundan gafletün penbesini
Gider imdi dahı gönlün pasını (İM/M)*

*Penbeyi gel çıkar kulagundan
Sana da irişür peyâm-ı ecel (NEVD/TB1)*

⁷ Bkz. Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*, H Yayınları, İstanbul 2008, s. 318.

*Çekersen penbeyi gûşundan anlarsın bu esrârı
Hidâyet bulmadır hem key sa 'âdettir efendînâ (AYDD/G3)*

*Toptoludur vâ 'iz benim gûşumda gaflet penbesi
Hakdur sözün hep bilürem yâdumdudur ez-berdedür (KRD/G101)*

Deyimin bir başka anlamı vazgeçmek, beklenti içinde olmamak, haddini bilmek şeklinde yorumlanmıştır.⁸

*Kendini hüsn-i cihân-efrûzuna benzetmesün
O fetîli çeksün ey meh-rû kulagından çerâg*

*Diler dil zahm-ı tîr-i yâre merhem
Kulagından çıkarsun ol fetîli*

Kâmî'nin aşağıdaki beyti ise daha farklı bir şekilde açıklanabilir. Sevgili, âşığa merhem olmak yerine sağdan soldan taze yaralar açmaktadır. Bunlar muhtemel ki sevgilinin yüzünün her iki yanından sarkan zülüflerin açtığı yaralardır. Sinedeki yaralarda kulaktan fitil çıkarılması da yukarıdaki açıklamalara benzer olarak, âşığı yaralamaktan vaz geçmek olarak yorumlanabilir:

*Gelür merhem yirine tâze dâğı sol u sağından
Çıcarsın ol fetîli dâg-ı sînemde kulagından (KMD/MÜF107)*

Deyimin diğer bir anlamı, şarap şişesinin ağzına, dökülmemesi için takılan fitil/pamuk ile ilgilidir. Kulak şişenin ağzına benzetilir ve fitil/pamuk tıkamayla, şişenin ağzının kapatılması kast edilir.

*İdi fetil deyr-i mugânun çerâğına
Mînâ o penbeyi ki komışdı kulagına (NAD/G742)*

Bâkî'ye ait aşağıdaki beyitte fitil ya da pamuk geçmese de benzer bir anlam çerçevesinde lâl takılmasından bahsedilir. Sevgili şarap içmeye kast edip dudaklarını kadehe yaklaştırdığında, o lâl gibi dudaklar, tıpkı kulaktaki bir süs (küpe) olan lâli andırır. Burada kadehin kulağıyla kadeh kulpu, lâl ile de şarap şişesinin ağzına takılan tıpa/fitil/pamuk arasında bir ilişki söz konusudur:

*Bâde nûş itsen kenâr-ı câma gelse leblerün
Duhter-i rez gûşına güyâ takarlar lâ 'l-i nâb (BD/G18)*

⁸ Makalede örnek olarak sunulan beyitlerin kaynakları tam olarak verilmediği için metinlerine ulaşılabilmiştir. Beyitler ve yorumları için bkz. İsmail Küçük, "Divan Şiirinde İzaha Muhtaç Beş Deyim: Asâyı Dik-, Kantarlığı At-, Kulağından Fetîli Çıkar-, Ay'a Elek As-, Ebû Zambak Oku-", *Turkish Studies*, V. 10/8, Yıl 2015, Ankara, s. 1697-1706.

1.4. Kulağına Küpe Olmak

Deyim günümüzde nasihat etmek, nasihati dikkatle dinlemek ve tatbik etmek; başa gelen musibetlerden ders almak anlamlarına gelir. Klâsik şiirdeki kullanımının ise benzer olmakla birlikte farklı ve kapsamlı taraflarının da olduğu görülmektedir.

Deyim ilk anlamı sözü, emri, nasihati dinlemek ve gereğine göre hareket etmektir:

*Emr idüp sen nutka gel la'l-i şeker-bârunla tek
Başum üzre anı ben gûşumda mengüş eylemek (CİD/G108)*

*Mesnevî'sin işidüp hazret-i Mevlânâ'nun
Gûşvâr oldı kulagumda kelâmı anun (SUAD/K13)*

*Nik-bahtî şâhidi dört nesnedür
Gûş-vâr olsun kulagunda bu dür (KBN/M12)*

*Bugün mey-hânede pîr-i mugânun sözleri dürrü
Kulagumda Süreyyâ 'ıkdıveş hoş gûşvârumdur (RZD/G105)*

*Gûşvâr et gûşuna pendümi ey dürr-i yetîm
Vâcib olur dinlemeklik bî-'araz merdân sözün (ADFS/G66)*

*Buldığınca anı etfâl-i sığâr
Edinür gûşına la'lîn gûş-vâr (AZD/L17)*

Şairler kendi şiirlerini inciye, bunların sevgilinin/muhatabın kulağına gitmesini de onun kulağına takılmış inci küpeye benzetirler. Şairlerin inci gibi dizilmiş güzel sözleri, sevgilinin kulağını süsleyen küpeler gibidir:

*Takdum kulagina yine bir gûşvâr la'l
Şi'rüm sefinesi iledür hem kenâra dür (KGD/K13)*

*Benüm şî'rüm bigi dürler düzilmiş gûşvâr olmuş
Yaraşur şeh kulagina bu dürr-i şâhvâr olsun (KAD/K24)*

*Halîlî nazmın iy dilber kulakda gûşvâr it kim
Hemîşe gûş-i şehlerde turup dürr-i hoş-âb oynar (DHŞ/G5)*

*Kılmağ için gûşvâre ehl-i nazmun gûşın
İy Muhibbî sözlerini dürr-i meknûn eyledün (MHD/G1878)*

Sevgilinin aşğın kulağına eğilip söz söylemesi, hatta dudaklarının kulağına teması da kulağa takılan lâl küpeye benzetilir. Bu itibarla deyim, nasihat anlamı dışında sadece süs olmak, süslemek anlamlarını da ifade eder:

*Degdi dehânı söyledi bir gün kulaguma
Gûyâ takıldı gûşuma bir gûşvâr la'l (BD/G311)*

*Gûşına takmış iki la'l-i musaffâ leblerün
Hep budur revnak viren câm-ı şarâb-ı bî-gışa (BD/G431)*

*Görinen hâle degül mâder-i çarh altundan
Nev- 'arûs-ı kamerün gûşına mengûş eyler (AZD/G65)*

1.5. Kulağa Koymak / Koymamak

Günümüzde bir duruma veya söze hazırlamak için önceden kısaca anlatmak, düşünce aşlamak, telkin etmek anlamlarına gelir. Divan şiirinde de benzer anlamlarla karşılaşılır. İlk anlamı, bir şeyi birinin aklına düşürmek, hatırlatmak, o yönde teşvik etmektir:

*Kulagina koyup evsâf-ı âb-ı 'ârız-ı yâri
Merihâsâ dil-i pür-cûşu taşırdum bulandırdum (FDS/G49)*

*Gülün kulagina koy 'ışk beyânın
Diler isen ma'âniden tuyasın (DTK/M2)*

*Kulagina kodı cûlar bu gülşenün vasfın
Temevvüc itmededür iştiyâkı deryânun (KMD/K14)*

Deyimin diğer bir anlamı da olumsuz şekliyle kullanımında ortaya çıkar. Olumsuzluk ekiyle 'koymamak' olarak kullanıldığında değer vermemek, dinlememek, önemsememek anlamlarına gelir:

*Pâreye atılmazuz pendî kulaga koymazuz
Kulagımızca kılurlarsa bizüm her pâremüz (VD/G70)*

*Güft ü şenîd-i velvele-i 'aşk ile Yetîm
Koyman kulaguma sühan-ı mâ- 'adâyı ben (YD/G148)*

*Her ne denlü pend kıldı ana
Koymadı kulagina ol kat'â (DPM/M26)*

1.6. Kulak Çekmek / Birinin Kulağını Çekmek

Bu deyim üzerine Yaşar Aydemir tarafından müstakil bir çalışma yapılmış ve deyim anlam çerçevesi ortaya konmuştur.⁹ Burada, çalışmamızın bütünlüğü açısından bunlara kısaca değinilecek ve tespit edilen başka örneklerle desteklenecektir. Deyim günümüzde, birini uyarmak ya da kötü bir iş karşılığında hafif bir ceza vermek anlamlarına

⁹ Bu deyim hakkında geniş bilgi için bkz. Yaşar Aydemir, "Divan Şiirinde Kulak Çekmeye Dair", *Turkish Studies*, V. 7/1, Yıl 2012, Ankara, s. 3-17.

gelir. Klâsik şiirde ise birini dikkatle dinlemek, kulak vermek, kulağını bükmek anlamlarına geldiği bildirilir. (Aydemir 2012: 4)

Deyimin, onu ilk kullananlardan biri olan Bâkî'nin *Divan*'ında redif olarak seçildiği görülür. Bu manzumede üstlendiği anlam genel olarak özenmek, benzetmek; bunlara ek olarak da dinlemek, seyretmek, kabul etmek, beklemek, pes etmektir. (Aydemir 2012: 5-16) Aşağıdaki yedi beyit bu anlamları ihtiva eder ve Bâkî'ye aittir:

*Kaşun anılsa gur-re-i garrâ kulak çeker
Hakkâ budur ki hüsnüne dünyâ kulak çeker*

*Mâh-ı 'alem ki menzili evc-i hevâdadur
Reftâra gelse ol kad-i bâlâ kulak çeker*

*Sahn-ı çemende subh-dem açıldığı bu kim
Hüsnün güline gonca-i r'nâ kulak çeker*

*Tâk-ı felekde hâle degüldür o meh-veşün
Mîhr-i ruhına çarh-ı mu'allâ kulak çeker*

*Şemşîr-i dest-i kahrına Cemşîd baş eger
Na'l-i semend-i 'azmüne Dârâ kulak çeker*

*Keştîde bâd-bân u şu içre şadef degül
Emvâc-ı bahr-i eşküme derya kulak çeker*

*Bâkî kayırmaz olsalar a'dâ zebân-dırâz
Adun anılsa cümle ehibbâ kulak çeker (BD/G153)*

Deyimin Nev'î tarafından da redif olarak kullanıldığı bilinmektedir. Deyimin onun şiirinde kazandığı anlamlar da Bâkî'ninkiyle benzerlik göstermektedir.¹⁰ Zâtî'nin *Divan*'ında tespiti edilen örnek, deyimnin günümüzdeki kullanımıyla benzerlik gösterir. Kızmak, ceza vermek ve uyarmak anlamlarında kullanılmıştır:

¹⁰ bk.

*Sadâ-yı seyl-i eşküm gûş idüp derya kulak çekdi
Dil-i deryâ-keşâna zevrak-ı şahbâ kulak çekdi*

*Zemîne na'lçen resmi şu denlü zib ü fer virdi
Felekde mâh-ı nev ey şâhid-i zibâ kulak çekdi*

*Nişan itmişdi hâke sanma pây-i üstür-i Leylâ
Görüp hâlât-ı Kays'ı dest ile sahra kulak çekdi*

*Hat-ı müşgînüne cânâ benefşe ser-fürû itdi
Bünâgûşuñda gördi sünbülün tuğra kulak çekdi*

*Dür-i elfâz-ı Nev'î 'arz olındı gûş-i cânâna
Takup sem'-i kabule ol gül-i ra'nâ kulak çekdi (NEVD/G474)*

*Dost cân nakdini çaldurdugumi andı meger
Kulagum çekilüben kızdı yüzüm niteki def (ZD/G631)*

Kâmî ve Nedîm'e ait olan aşağıdaki beyitlerde de işitmek, duymak, dinlemek anlamlarında kullanılmıştır. (Aydemir 2012: 5)

*İşte budur ol beyt ki âvâz-ı bülendin
Ey gurre sipihr üzre işit sen de kulak çek (ND/TA5)*

*Tahsîn-hânı bülbül olur gül kulak çeker
Bu gülşenün tarâvet-i neşv ü nemâsına (KMD/K7)*

1.7. Kulağına Eğilmek

Kulağına eğilmek, birinin kulağına yaklaşip bir şeyler fısıldamak, kimsenin duymasının istenmediği gizli bilgiler vermek anlamına gelir. Deyimin divan şiirinde genellikle zülûf, ebrû, kaş, küpe, göz gibi yüzde ve kulağa yakın bulunan uzuvlarla birlikte anıldığı görülmektedir. Kaşın kulağa doğru kavisli yapısı, zülfün kulağa doğru uzanıyor olması, küpenin kulağa bir şey fısıldayacakmış gibi yakınında bulunması şairler için temsil ve teşbih unsuru olmuştur. Kaşın ve zülfün doğal olarak kulağa uzanıyormuş gibi olan görünümleri, sevgilinin kulağına eğilip bir şeyler söyledikleri şeklinde yorumlanır:

*Zülfün kulaguna egilüp ne didüğini
Fehm itmezidi olmasa ger tercemân kaşun (MHD/G1716)*

*Kaşun egildi gûşuna bilmen ne söyledi
Reng aldı sâki niteki peymâne-i zücâc (ENVD/G24)*

*Gözi itdüğünü gönlüme bir bir
Egilmiş kaşı kulagina söyler (SBD/G80)*

*Gûşuna gizlü haber dir gibi olur mahzâ
Gûşvârun egilüp görince kulagun öper (MZD/G89)*

*Egilüp zülfinün gûşına kaşı
Dir inende ucuz itme kumâşî (MHT/M21)*

Klâsik şiirde fitne vesilesi olan zülûf ve ebrû, kulağa bir şeyler söylerken tabiatları ve 'eğri' yapılarıyla sevgiliye 'doğru' haberler değil 'eğri/yalan/fitne çıkaracak' haberler verdikleri şeklinde yorumlanır:

*Nigârün zülfi ebrûsıyla ey dil muttasıl seyr it
Kulagina egilüp fitneler ta 'lîm eylerler (BURD/G63)*

*Söyler ebrusu kulagina egilmiş zülfünün
Der k'uzadip cevr elini fitneler kıl dâ'imâ (APD/G2)*

*Söyler yine agyar kulagina egilmiş
Kaşın gibi kim bile ne egri haberi var (APD/G82)*

*Güşuna söyler benümçün egilüp keç râ kaşun
Söylenür anun için egri haberler her taraf (MHD/G1558)*

Bedr-i Dilşâd'ın *Murâd-nâme*'sinde geçen aşağıdaki beyitte ise özel bir anlam, teşbih, temsil ve fitne unsuru olmadan, sadece birinin kulağına bir şeyler söylemek anlamı vardır:

*O yana sakın eyleme çok nazar
Egilüp kulagina dime haber (BDM/M53)*

1.8. Kulak Doldurmak / Kulağı İnciyle Doldurmak

Kulak doldurmak günümüzde bir kimseye, başkasından bilgi almadan önce konu üzerinde bilgi verirken kendi düşüncesini aşılama anlamına gelir. Divan şiirindeki kullanımları ise şu şekildedir.

Sevgilinin sözleri iltifat da hakaret de olsa inci kadar kıymetlidir. Bu inci gibi sözlerin âşğın kulağına gelmesi de kulağın (inciyle) dolmasına benzetilir. Âşğın sevgili hakkındaki sözleri, onu vasfetmesi de yine inci gibi sözler dizmektir. Bunların sevgili tarafından dinlenmesi de kulağın inciyle dolmasına teşbih edilir:

*Ol yâr söger toldurı toldurı kulagum
Eyler sade-f-i güşumı pür-lü'lü-i şeh-vâr (AZHD/G286)*

*Kaçan güftârını ızhâr etsen
Kulak pür-dürr olur rûh tâze (MEN/G158)*

*Kulagı 'ârifün tâ kim Nesimî'nün sözün dinler
Sade-f teg incüler tolar bu dürr-i şâh-vârından (MEN/G98)*

*Şeh-i 'ışkam kulagumda yaraşur olsa gevherler
Kulagum doldurı sögse n'ola ol la'l-i gevher-rîz (FİD/G33)*

*Dendân-ı dürrervârını vasfeyledi bu dil
Güş eyle ki güşun sade-fîn pür-güher eyler (KAD/G178)*

Deyimim, tasavvufî manzumelerdeki kullanımı, bir şeye tam anlamıyla vakıf olma, kesin olarak inanma, bir maksada yönelip gayrıdan yüz çevirme anlamlarını hatırlatmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde âşık, aşkın sesini duymuş, kulağı bununla dolmuştur. Artık başka sese, bilgiye, mâsivaya ihtiyacı yoktur. Ayrıca beyitlerin alt anlamlarında elest bezmindeki "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'râf 7/172) hitabına

işaret olduğu da söylenebilir. Bu sesi duyan âşığın artık başka şeye ihtiyacı yoktur, kulağı başka seslere kapalıdır. Bilhassa zâhidin, nâsihin sözlerine karşı kulaklar kapalıdır:

*Bin söylesen kelâmunu nâsîh işitmezüz
Sît ü sadâ-yı ‘aşk ile pürdür kulagımız (HBD/G200)*

*Dil hây u hûy-ı zâhidi almadı gûşına
Zîrâ sadâ-yı ‘ışkıla pürdür kulagımız (MHD/G1242)*

*Gevher-i tahsîn ile pürdür kulağı ‘ârifün
‘Ömri oldukça işitmez gûş-ı nâdân âferîn (ÜİÇ/G221)*

*Sît ü sadâ-yı ‘aşk ile pürdür kulagımız
Zâhid ‘aceb mi gelse sözün laklaka bana (YD/G1)*

*Gördüler kim her gülü zeyn eylemişdür jâleler
Ma’rifet dürrüyle pür olmuş kulagum sandular (HBD/G157)*

Deyimin bir başka anlamı, kulağın sürekli olarak ve sağır edecek kadar bir sese, isteğe, feryada muhatap olmasıdır. Öyle ki kulak artık sağır olmuş ya da bu sese alışmış ve itibar etmez hâle gelmiştir:

*Etmedüng endîşe ey gerdün figânundan benim
Zâhîren dolmuş kulagun el-emânundan benim (KVD/G332)*

*Bî-hûde sanma çâk-ı giribân iderse gül
Toldurdu sît-i ‘aşk ile bülbüül kulagını (KMD/G191)*

Deyimin, *Murâd-nâme*’de geçen aşağıdaki beyitteki anlamı ise bir sesin çokça duyulması, kulağın ona aşına olması, doyması şeklinde yorumlanabilir:

*Dü-gâh’a bir dahı ad oldı bil Muhâlif-i Râst
Ki sözim ile kulagun hemîşe tolsa gerek (BDM/KI34)*

1.9. Kulağı Kapıda Olmak

Kulağı kapıda olmak, merak ve heyecanla birinin gelmesini ya da ondan gelecek haberi beklemek anlamına gelir. Deyimin sadece iki örneği tespit edilebilmiştir. Nev’î-zâde Atâyî ve Azmî-zâde Hâletî’ye ait olan iki beyitte de oldukça benzer bir kullanım göze çarpar. Sevgilinin bizzat kendini ya da ondan bir haberin gelmesini bekleyen âşığın kulağı kapıdadır. Yani merak ve heyecanla sevgiliyi beklemekte, başka şeyle ilgilenmemektedir. Her iki beyitte de göze çarpan başka bir ortak yön şudur: Eskiden kapıların üzerinden demirden yapılmış halkalar bulunur ve misafir geldiğinde bu halkaları vurarak ev sahibinde kapıda biri olduğunu haber vermiş. Aşağıdaki beyitlerde de sevgiliden haber bekleyen âşıkların kulağı kapıdadır, yani o halkanın vurulmasını beklemektedirler.

Kendilerini kapıdaki halkanın vurulmasına öylesine odaklamışlardır ki kapıdaki halkalar, sanki kulakları gibidir. Hakla ve kulak arasında da bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur:

*Nice zamân idi kim intizâr-ı müjde ile
Kapuda iki kulagım misâl-i halka-i der (NATD/K15)*

*Kaçan ki gelmege 'ahd ide hâneme dil-ber
Olur kapuda kulagum misâl-i halka-i der (AZHD/G273)*

1.10. Kulağı Delik / Halka-be-gûş

Kulağı delik günümüzde, olup bitenleri çabuk haber alan, hemen her şeyden haberi olan anlamına gelir. Divan şiirindeki kullanımı ise bundan farklıdır. Halka-be-gûş kullanımında da görüleceği üzere, eskiden kölelerin kulağına bir küpe/halka takılırmış. Bu onların köle olduklarının işaretidir. Ayrıca Bektaşîlerin de Hacı Bektâş'a köle olduklarını göstermek için kulaklarına küpe taktıkları bilinmektedir. (Onay 2000: 230) Zamanla bir şeyhe yahut Allah'a köle olduğunu göstermek için kulağa küpe takılması inancı/âdeti oluşmuştur. Küpenin takılabilmesi için de kulağın delinmesi gerekir. İşte bu kulak delme, kulağı delik ya da halka-be-gûş deyimi, divan şiirinde kölelikle aynı anlam çerçevesinde kullanılmıştır. Bu, kimi zaman âşîğin sevgilisine köleliğini kimi zaman da tasavvufî anlamda Allah'a ya da bir şeyhe bağlılığı ifade eder:

*Leblerüne la'l kulagı delik bir bendedür
Dişlerün nazmına olur lü'lü'-yi şehvâr kul (ADLD/G81)*

*İkisi de sâlik-i râmun durur
Süfte-gûş-ı bûb-ı dergâhun durur (AHP/M2)*

*Halka-gûş-ı âsitânundur melek
Hırka-pûş-ı hânkâhundur felek (AHP/M5)*

*Delüp gûşın kulı gibi komış nûn
Tenine noktadan dag-ı siyeh-gün (MHT/M16)*

*Deldi kulaklarımı oğlan iken pîr-i mugân
Ki birinden giricek def'i birinden çıka pend (MD/G33)*

*Saçı ser-halkasından dakınuşdur
Bu kulluk halkasını cân kulagı (MEN/G150)*

*Bir şehsüvâra halka-be-gûşam ki atınun
Her bir nişân-ı na'li birer secdegâh imiş (HYD/G162)*

*Olmadı kayd âşinâ-yı pây-bend-i ser-keşi
Halka der-gûş-ı rızâdur bendegân-ı Gülşenî (KMD/K7)*

Gül, şekil itibarıyla kulağa benzediği için sıklıkla birlikte kullanıldıkları görülmektedir.¹¹ Aşağıdaki beyitlerde de bu benzerlikten yararlanılmıştır. Şebnem/çiy tanelerinin gonca güllerin üzerinde görülmesi, küpeye benzetilmiş; küpelerin de dikenlerin gülü/kulağı delmesiyle takıldığı söylenmiştir:

*Sûzen-i hâr ile gûşını deliüp duhter-i gül
Kıldı pür gevher-i jâleyle kulagın lâle (AZD/G312)*

*Katre-i jâle nice dürr ü cevâhir taktı
Delicek duhter-i verdin kulagın sûzen-i hâr (NATD/K14)*

Aşağıdaki beyitlerde, deyimın genel anlamındaki kulluk ve kölelik ön planda değildir. Kulak ve küpe sadece birer güzellik unsuru olarak kullanılmıştır. Hilal ile kulak arasındaki şekli benzerlik ile sevgilinin kulağında süs olan küpe, ortak bir anlam çerçevesinde toplanmış ve sevgilinin güzelliğini vasfetmede kullanılmıştır:

*Hilâl-i rûze kapunda gulâm-ı halka-be-gûş
Felekde olsa n'ola şâh-ı kişver-i meh-tâb (KMD/K3)*

*Kâmiyâ halka-be-gûş eyledi tavk-ı kameri
Bendedür serv dahı nâmıdur âzâd ancak (KMD/G117)*

*Yaraşur sana efendi k'ola çâker hâtem
Kulagı halkalu bir mâh-likâdur sankim (EŞD/K12)*

*Kulagı halkasından ol semen-ber
Gümiş mir'âte çekdi saykal-i zer (MHT/M102)*

*Gördüm zamâne halka-be-gûş oldu nazmıma
Taktım kulagına yine bir gûş-vâr-ı lâ'l (APD/K12)*

Seyyid Vehbî'ye ait aşağıdaki beyitte ise bunların tamamen dışında bir kullanım vardır. Burada kadınların güzellik tutkusu uğruna türlü acıları göze aldıkları; küpe arzusuyla kulaklarının delinmesine razı oldukları ifade edilir:

*Çeker elbette zahm zîb-perestân ki zenân
Şevk-i mengûş ile süfte iderler gûşın (SEVD/G184)*

1.11. Kulağından Asılmak

Günümüzde kullanımda olmayan deyimın anlamı tam olarak belli değildir. Elde bulunan örnek kullanımların sayısının azlığı da mânâsının net olarak tespitine imkân tanımamaktadır. Buna karşın eldeki örneklerden hareketle deyimın anlamları şu şekillerde yorumlanabilir.

¹¹ Bu konu daha geniş olarak ileride, "Gül-Kulak" başlıklı bölümde incelenmiştir.

Sevgilinin sabah vaktinin aydınlığı gibi parlak kulak memelerini gören âşığın canı/kalbi, sevgilinin kulağında sallanan küpe gibi onun kulağına asılmıştır. Burada ilk olarak, kalbin kulakta sallanan bir küpe gibi heyecanla kıpır kıpır olduğu düşünülebilir. İkinci olarak, kulağa ince bir bağla tutunan ve düşmek üzere olan bir küpe gibi olduğu, adeta düşüp can vereceği şeklinde bir yorum yapılabilir. Bu durumda deyimın anlamı heyecanlanmak, kıpır kıpır olmak veya can vermek üzere olmak ve son bir umutla bir şeye tutunmak olur:

*O şûh-ı âfetin gördükde dil subh-ı binâgûşun
Asıldı dürr-i mengûşi gibi cânım kulagında (YGD/G258)*

Aşağıdaki beyitte de yetenek isteyen bir işin başarılı olması anlamı vardır:
*Kulagından asılmış ol hünerver
Bunun kârı degül gayra müyesser (KMD/L14)*

1.12. Kulağı Kirişte

Söylenecek sözü, gelecek haberi sabırsızlıkla beklemek anlamına gelir. Taramalar neticesinde sadece *Kâmî Divanı* 'nda bir beyitte rastlanmıştır. Deyimin beyitteki anlamı, açık değildir. Feleğin mecliste çalınan kanunu kırıp parça parça ettiği, santurun (kanuna benzer bir çalgı aleti) da berbat hâlde ve kulağının kirişte olduğu söylenmektedir. Buradan santurun sonunun yaklaştığı, onun sonunun da kanun gibi parçalanmak olacağı anlamı çıkmaktadır. Dolayısıyla deyimın, sonu yaklaşmak, yok olmak veya kötü bir akıbete uğramak üzere olmak şeklinde bir anlama sahip olduğu yorumu yapılabilir. Deyimin başka kullanımlarının tespiti, anlamının daha doğru olarak ortaya konulmasına imkân tanıyacaktır.

*Kânûn-ı bezmi kırdı felek rişte riştedür
Santûr-ı berbatun da kulagı kiriştedür (KMD/MÜF40)*

1.13. Kulak Asmak / Kulak Asmamak

Günümüzde önem vermek, dikkatle dinlemek ya da olumsuz hâliyle (kulak asmamak) önem vermemek, dikkat ve ihtimam göstermemek anlamlarında sık kullanılan bir deyimdir. Aynı anlamın divan şiirinde de kullanıldığı görülmektedir:

*Asma kulak her söze söz diyerek
Sözi virenden alan uslu gerek (KMD/F5)*

Deyimin klâsik şiirde karşıladığı diğer anlamlar kulaklara süs eşyası (küpe) takma, kölelik nişanesi olan halka takma ve gül ağacının güller açıp süslenmesinin, bülbülü dinlemek için üzerine binlerce kulak/gül asılmış olmasına teşbihtir.¹²

*Nevâ-yı bülbüle gül-bün hezâr-gûş asmış
Yine ahâlî-i gül-zâra düşdi güft ü şinîd (FASD/K1)*

¹² Bkz. "Gül-Kulak".

*Ruhları rengin güzellerdür gül ile lâleler
Kim kulaklarına dürlü cevher asmuş jâleler (MD/MU2)*

*Takardun gûşıma sen halka-i zer
Sana ben dūr idüm çün halka-i der (HHLM/M59)*

*Binâgûşında asmuş bir güher pâk
Ki ider nûrı gündüz perdesin çâk (ŞHŞ/M33)*

1.14. Elini Kulağına Kaldırmak / Eli Kulağında Olmak

Günümüzde de kullanılan deyim ezan okumak, gazel veya türkü söylemek için elin kulak hizasına ya da kulak kepçesinin arkasına konması anlamına gelir. Yaygın bir başka anlamı ise ‘ramak kalmak, çok az kalmak’tır. Gerçekleşmesi beklenen bir hadisenin vuku bulmasına çok az bir zaman kaldığını bildirir. Deyimin divan şiirindeki karşılığı daha çok ilk mânâdadır:

*Sünnet ol tahrîmede dirüm sana
Yetkür ikki elini kulagiña (VRİ/M38)*

*İki elin kulağına ref’ idüp
Her birini yerlü yerinde görüp (MH/M10)*

1.15. Kulağı ...’da Olmak

Kulağın bende olsun, kulağın öğretmeninde olsun gibi türlü şekillerde günümüzde de kullanılmaya devam eden bir deyimdir. Birini yahut bir şeyi dikkatle dinlemek anlamına gelir. Klâsik şiirdeki kullanımı da bu anlamdadır. Gülün kulağının bülbülde, mutribin kulağının da sazda olduğu, onları pürdikkat dinledikleri ifade edilir:

*Bir yol eşitmez ol mâh efgânımı ne sözdür
Kim güllerüñg hemîşe bülbüldedir kulagi (KVD/G500)*

*Gûş edüp nagme-i çengîyi bu dildâr
Mutribin bir kulagi elde olan sâzda imiş (HRD/G77)*

1.16. Kulağına Gelmek

Günümüzde de kullanılmaya devam eden bu deyim, bir konu hakkında bilgi gelmesi ya da bir şeyin duyulması anlamlarına gelir. Klâsik şiirde oldukça sık kullanılmıştır. Bunun sebebinin divan şiirindeki aşk ve sevgili-âşık ilişkisi olduğu söylenebilir. Klâsik şiirde vuslat yoktur ya da yok denecek derecededir. Vuslat hâli, pervanenin şem’e erişmesi gibi bir yok oluş hâlidir. Ayrıca sevgiliye bakmaya dahi kıyamayan âşık, sevgili tarafından esen rüzgarla yahut ondan gelen bir haberle yetinir. Onun varlığını bilmek, onu vasfetmek, ondan haber almak en büyük sermayesidir. Bu itibarla şairler sık sık sevgiliden gelen haberlerden bahsederler ve kulağına gelmek deyimini de yaygın olarak kullanılır:

*Geldi kulaguma anun nâ-geh güzelliginin üni
Gİtdi gönül göz görmeden arayı ol dildâr için (KAD/G398)*

*Kulaguma gelür âvâz-ı halhâl
Görünmez mi nişân-ı pâ-y-i Leylî (HBD/G645)*

*Ol aralıkda uyandum hâbdan
Nâ-gehân irdi kulaguma sadâ (ARR/M)*

*Bu devlet 'aşkdandır kim şikest-i üstühânından
Kulaga bir sadâ-yı cünbiş-i bâl-i Hü mâ geldi (YGD/G276)*

*Nesîm-i subhla yetmez kulagina peygâm
Diyâr-ı kûyuna yârin güzer ne müşkil imiş (YGD/G116)*

*Kulaguma ne yirden gelse âvâz
Bana söyler sanuram seni şeh-bâz (TGH/M36)*

*Bu haber oldu çün resîde-i gûş
Ol bem-i gayret idi cûş u hurûş (KMD/BF146)*

Deyimin olumsuz (kulağa gelmemek/ermemek) kullanımında genellikle sözün muhataba ulaşmamasından şikâyet etme durumu söz konusudur:

*Bin kez Mesîhî eyle cefâdan şikâyeti
İrmez vefâ kulagina bu dâsitân-ı mihr (MD/G79)*

*Ey âh mâhun irişemezsin kulagina
Başun gerekse göklere irsün figân gibi (BD/G526)*

1.17. Can Kulağıyla Dinlemek / Gûş-ı Cân

Can kulağıyla dinlemek, bugün de yaygın olarak kullanılan deyimlerdendir. Bir sözün, nasihatın dikkatle dinlenmesi, ilginin başka şeylere kaydırılmaması, sözün iyi kavranması anlamlarına gelir. Sevgilinin tavsifi, methi, güzelliği, sözleri sadece bedenî kulakla değil en samimi ve dikkatli şekilde can kulağıyla dinlenmelidir:

*Gûş eylemese midhatini cân kulagiyle
Kandan takımrıdır dür-i şeh-vârî benefşe (APD/K25)*

*Cân kulagina bir âvâz irdi hâtifden sabâh
K'ey mahabbetle dem uran sohbet-i dildârdan (MEN/G342)*

*Taşup 'ışk ile 'ummân ol gönül mülkine sultân ol
İre cânun kulagina dür-i şehvârî Gülzâr'un (HD/G99)*

*Bir hikâyet eydeyüm dinle sana
Cân kulagın aç dön benden yana (DTK/M9)*

*Âhî gönül göziyle bak bezm-i hüsn-i yâra
Cân kulağıyla dinle âvâzını rebâbun (AHİD/G49)*

*Virmedi gûş-ı dil ü câna henûz
Nükte be-câ söz gibi pür sâz u sûz (KMD/F8)*

Gûş-ı cân ya da can kulağı tasavvufî şiirde de yaygın olarak kullanılır. Sözün, anlamına tam olarak vakıf olacak ve sözün ardındaki sırlı mânâları da kavrayacak şekilde gönülden dinlenmesini ifade eder:

*Çün penbe-i gaflet gide cânun kulagından
Gûş eylesin cümle mevâzi 'da mevâ'iz (HD/G90)*

*Kibriyânun kârânından haber virmez 'ukûl
İrmez andan cân kulagina meger bâng-i ceres (ŞD/G1)*

*Kalb gözüyle dikkat eyle cân kulağıyla işit
'Ârifin hakdır kelâmı yokdur anda hiç galat (RUZD/G133)*

*Minnetullâh ki irişdi beşâret haberi
Geldi cân kulagina yine meserret haberi (SUAD/G2)*

1.18. Kulağına Dokunmak / Çalınmak

Deyim, günümüzde de kullanılmaktadır. Bir konu hakkında özellikle haber beklenmese de bir şekilde bilgi veya haber gelmesi, bir hususta bir yerlerden duyular alınması, ayrıntılı olmasa bile bir konuda bilgi sahibi olunması anlamlarına gelir. Ayrıca başkasına söylenen bir sözün gayriihtiyari duyulması durumu için de kullanılır. Klâsik şiirdeki kullanımı da bu anlamlara yakındır. Meşhur olan bir zatın ya da âşığın nâmı ve feryadının; bülbülün, neyin, udun seslerinin muhatap tarafından gayriihtiyari duyulması anlamında kullanılır:

*Tokındı gûşına nâm-ı şerîf-i Feyzu'llâh
Açıldı yek-sere gül-goncesi gülistânun (KMD/K20)*

*Çalındı gûşına çün eyledi âgâze-i şehnâz
Okutdı sevk-i hattun sûz ile Nâhid'e ber-taksîm (KMD/K19)*

*Gülşende seher gûşuma bir nagme tokındı
Gelmiş gibi vâdiye yine bülbül-i şeydâ (ŞYD/G2)*

*Ne neyün gûşına çalındı ne 'ûdun dostum
Sûz-ı âteşnâk kim nâlemler efgânumdadur (EŞD/G36)*

*Dinilmiş işidilmişdür okunmuş
Ki her mü'min kulagına dokunmuş (GM/M)*

Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde geçen aşağıdaki beyitte ise duymak, işitmek anlamında kullanılmıştır:

*Imızganmahlığa olınca meyli
Kulagına tokındı at sahîli (ŞHŞ/M35)*

1.19. Kulak Tutmak / Salmak

Deyim, bir sözü duymak, dinlemek için özel çaba sarf etmek anlamına gelir. Bu bir hatibi dikkatle dinlemeye çalışmak anlamında olduğu gibi iki kişi arasındaki konuşmayı gizlice dinlemek anlamında da olabilir. Aşağıdaki beyitlerde hitabı/nağmeyi dikkatle dinleme anlamları vardır:

*Yırak eştür erdi kulak tutsa ma
Bu küin boldı elgin özüm imleme (KB/5462)*

*Sü başı ya il başı bolsa özün
Köni bol yiti tut kulakın közüin (KB/4143)*

*Sözüm dinle mugannî nagmesin gûş eyle ey Bâkî
Garaz sana nasihatdur kulak tut kavlı-üstâda (BD/G449)*

*Benden yana tut biraz da gûşun
Divşür başuna şu'ür u hüşun (KMD/TZ151)*

*Elâ ey Hüsrev-i dâna kulak dut sözüme bir dem
Kulakda dâne-i güher yaraşmaz ille dâna (MEN/G18)*

Aşağıda yer alan beyitlerde ise deyim anlamı, önemsemek, itibar etmemektir:

*Şi'r-i Bâkîye kulak tutmasa zâhid ne 'aceb
Söz güherdür ne bilür kadrini nâ-dân güherün (BD/G277)*

*Sen delilsüz söze dutmasan kulak
Bilki sana togru yol gösterdi Hak (NME)*

*Ben kulaktan 'âşık oldum tal'at-i zîbâsına
Tutmadı ol gül kulak ben bülbül-i güyâsına (NEVD/G462)*

*'Azm kaldım 'ışk-ı bî-dâdını zâhir kılgalı
Salmadı veh kim kulak hâlimga sultânım minin (HBAD/G82)*

Deyimin bir konuya ya da duruma dikkat çekme, dikkati bir noktaya toplama anlamlarına da geldiği aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır:

*Kulak salın ki harâbât içre gavgâdur
Meger 'azîmet-i mey-hâne iyledi ol şûh (BEV/G111)*

*Cennet'e nisbet olubdur cihâna gör ki yine
Kuşlar avâzını dinle bir dem dut ahî kulak (KABD/G109)*

*Diledüm kim sözine dutam kulak
Geçüp vardı durmadı gitti burâk (MM)*

1.20. Kulağa Girmemek / Kulaktan Girmemek

Günümüzde de kullanılmakta olan deyim söylenen sözlere önem vermemek, söylenenleri anlamamak, benimsememek anlamlarına gelir. Klâsik şiirdeki anlam çerçevesi de bu yöndedir. Zâhidin nasihatleri, âşğın/bülbülün feryat ve fîganları muhatapta karşılık bulmaz. Çünkü bunlar ya önemsenmemekte ya da türlü sebeplerle anlaşılmamaktadır:

*Gûşıma girmez benim lâf u güzâfi zâhidin
Yâre vuslat itmek ister ülfet-i agyâr ile (KUD/G178)*

*Geldi mecâzî başıma agu katıldı aşıma
Hiç girmedi pend gûşıma itdim tezevvüc çok nîsâ (KUD/G113)*

*Bu bâğ-ı 'aşk içinde binde birdür nâmdâr olmuş
Gülün gûşına girmez bülbülün nâmu hezâr olmuş (KMD/G65)*

*Gûşına girmez figânı 'âşık-ı şûrîdenün
Dûşuna vâ-restedür hemvâre destârın senün (KMD/G129)*

*Vâ'izün pendî 'aceb mi girmez ise gûşuma
Çünkü yir kılmış durur anı sadâ-yı dâl u fâ (SDNÜ/G11)*

*Kat'-ı hayât terk-i muhabbetden evladır
Vâ'iz nasîhat itme ki girmez kulagıma (YGD/G248)*

*Mengûş-ı zülf asıllalı solına sagına
Efgân u nâle girmez olupdur kulagına (MD/G221)*

Deyimin bir anlamı da kendinden geçmek ve artık olup bitenleri idrâk edememek olarak yorumlanabilir. Aşk şarabıyla sarhoş olmuş ya da sevgiliden ayrı düşmüş bir âşık, artık kendini kaybetmiş ve olup bitenleri duymaz/idrâk edemez hâle gelmiştir:

*Şöyle mest oldum mey-i 'ıŝkunla kim
Girmeye kulaguma âvâz-ı sûr (MD/G46)*

*Neyleyim sensiz olan 'ayş u safâyı sâkî
Güşuma girmez eger olsa da âheng-i rebâb (LHD/G9)*

1.21. Kulağa Girmek / Kulaktan Girmek

Deyim olarak genellikle yukarıda açıklanan olumsuz hâli (kulağa girmemek) kullanılsa da kulağa girmek şeklinin de *Kutadgu Bilig*'e kadar uzanan bir geçmişinin olduğu görülmektedir. Bu hâliyle dinlemek, anlamak, fark etmek gibi anlamlara gelmektedir. Ancak deyim *Kutadgu Bilig*'teki kullanımından hareketle her şeyin kendi fitrat ve tabiatı üzerine olacağı, iş ve olayların belirli bir düzen dâhilinde gerçekleştiği anlamlarına geldiği de söylenebilir:

*Et öz ülgî barça boguzdın kirür
Bu can ülgî çın söz kulaktın kirür (KB/991)*

*Gülün kulagina girüp ol efgân
Nesîm-i subha ferman oldu ol an (GB/M29)*

*Pes itmişem feryâd ana rahminde işitmiş anam
Girmiş kulagina 'ayânen ışk u şevk ile sadâ (KUD/G56)*

*Dürr-i mazmûnî iderken zîb-i tefrîk-i gazâ
Güşuma girdi lisânü 'l-gayb ile evtâddan (KMD/K3)*

*Reşk ile olsa 'aceb mi zâhidün kaddi kemân
Güşına girdükçe tâze nâgmelerle sâz u sûz (NİD/TA57)*

1.22. Kulağına Kurşun / Cıva Akıtmak

Deyim genellikle kulağına kurşun akıtmak şeklinde kullanılır. Söylenenleri duymamak, anlamamak, sağır olmak gibi anlamlara gelir. Divan şiirindeki örnekleri sınırlı olmakla birlikte bu anlamlardadır. Ancak kurşun akıtmak yerine cıva dökmek ya da kurşun takmak¹³ gibi yakın kullanımlar da görülür:

*Kâr itmez oldu nâle vü feryâdı bülbülün
Kurşun akıtdı güşına şeb-nem meger gülün (KMD/MÜF82)*

¹³ “Kulağına kurşun takmak” şeklinde farklı bir deyim olup olmadığı araştırılmışsa da bulunamamıştır. Benzeri başka örnekler de bulunamadığından bu başlık altına alınmıştır.

*Kör ider seng-i zümürürd gözini ef'înin
Zâhidin gûşına zîbak döker efsâne-i 'aşk (YGD/G152)*

*Tayanmaz oldı benüm tâb-ı âhuma gerdûn
Tüfeng-i nâr-mizâcun kulagına kurşun (NAHD/MT200)*

*Nâlümi iy seg rakîbün işitmez
Şöyle benzer kulagına takdı rasâs (KAD/G239)*

1.23. Kulak Vurmak

Kulak vermek, değer vermek, önemsemek anlamlarında günümüzde kullanılan bir deyimdir. Kulak vurmak deyiminin de klâsik şiirimizde buna benzer anlamlarda kullanıldığı görülmektedir:

*Gonceyi eyledi dem-beste gül urdı ana gûş
Mantıku 't-Tayr okıdı murg-ı hoş-âvâ-yı çemen (ZD/G1183)*

*'Aceb mi nagmesine bülbülün gûş urmaz ise gül
Bu bezmün tûti-i şîrîn-makâlıdur şeker-hande (HİD/G369)*

*Gûş urmadı yâ irmedi gûşına o mâhun
Âhum irişürken dün ü gün çarh-ı berîne (HİD/G406)*

*Ol gül-i tâze kulag urmaya bülbüllerine
Âh ü efgânları biz Âhî hezâr eyleyelüm (AHİD/G73)*

Deyimin diğer bir anlamının da bir söz ya da sesin kulağa çalınması, gayriihtiyari bir şeye kulak misafiri olunması olduğu aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır:

*Sözine her gûşede urma rakîbün gûş kim
Üşeniben itleründen bir gedâdur söylenür (MEN/G377)*

*Yine cânım sîneme 'avdet ederdi öliceğ
Yâr güftârından ursa gûşuma bir cüz 'î ses (AZD/G11)*

1.24. Kulağına Söylemek

Günümüzde de kullanılan deyim, birine bir şeyi başkalarının işitemeyeceği bir biçimde söylemek, fısıldamak anlamına gelir. Klâsik şiirde de bu anlamıyla kullanılmıştır. Sevgiliye söylenecek gizli sözler, sırlar, arz-ı hâl, şikâyet gibi hususların başkalarının duyulması ve bilinmesi istenmediğinden bunlar sevgilinin kulağına söylenir:

*Baht-ı sıyehüm hâlini yârun kulagına
Arz eyleyimez kimse meger hâl-i bünâgûş (HD/G83)*

*Kulagina varıp ol zülf-i bî-karârın eyit
Ki n'eyledin senin ile olan karârımızı (APD/G327)*

*Kulagina egilüp söylerem râz
Budur havfım işide nâşî âvâz (HHLM/M53)*

*Didi ol sırdur dinilmez çün 'ayân
Diyeyin şâhun kulagina nihân (ARR/M)*

*Açıldı itdi bülbül-i şeydâya iltifât
Bilmem sabâ ne söyledi verdün kulagina (ŞYD/G362)*

*Tokınur elbette bir bî-çâre 'âşık kalbine
Bilmezem tîri ne dir ol meh-cemâlün gûşına (ŞYD/G374)*

Bir sözün muhatabın kulağına söylenmesi için oldukça yakın bir mesafeye gelinmesi şarttır. Bu itibarla deyimın muhataba yaklaşma, onun yakınında bulunma ve adeta burun buruna gelme anlamlarında da kullanıldığı görülmektedir:

*Beıt kapusını alup sagına
Eyle gûyâ bu sözi kulagina (MH/M12)*

*Biz şehün kulagina dirüz sözi
Sen sarâyıla ne aldarsın bizi (GMT/M85)*

*Degdi dehânı söyledi bir gün kulaguma
Gûyâ takıldı gûşuma bir gûşvâr la'l (BD/G311)*

*Bir nasîhat bar durur lîkin kulagina digüm
Yüz yakın tut bu karıdın ey yigit bir pend işit (NŞ/G81)*

1.25. Yerin Kulağı Var

Günümüzde oldukça sık kullanılan bir deyimdir. İki kişi arasında (ve genellikle üçüncü bir kişi hakkında) gizli olarak konuşulan bir hususun daha sessiz ve gizli konuşulması, her yerde dillendirilmemesi gerektiği, aksi hâlde hiç umulmayacak şekillerde başkalarının (üçüncü kişinin) haberdar olacağı/duyacağı anlamına gelir. Klâsik şiirde, görülebildiği kadarıyla bu anlamıyla Bâkî ve Ahmet Paşa divanlarında kullanılmıştır:

*Âh itme na'l-i esbi nişânın görüp dilâ
Şâyed kimesne işide yirün kulağı var (BD/G53)*

*Gûş-ı beneşşeden sakın ey andelîb-i mest
Gül hüsn-i râzın açma ki yerin kulağı var (APD/K33)*

1.26. Kulağı Çınlamak

Birini anmak (kulağını çınlamak) ya da biri tarafından anılmak (kulağı çınlamak) anlamlarında günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Klâsik şiirde de bu anlamlarda kullanıldığı görülür:

*Dost cân nakdini çaldurdugumuz andı meger
Çınlayup kulagumuz def gibi kızdı yüzümüz (ZD/G503)*

*Cân nakdini çaldurdugumu andı meger yâr
Yüzüm kızuban çınladı def gibi kulagum (ZD/G924)*

*Kulak çınladugın sanursın tanîn
Göçer leşker-i kuvvet öter ceres (ZD/G570)*

Firâkî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inde geçen aşağıdaki beyitte, deyim daha farklı bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Deyim burada, elest bezminde verilen sözün¹⁴ unutulmadığı, hâlâ hatırdaki olduğu ve sanki yeni yaşanmış/duyulmuş gibi oradaki seslerin kulağından gitmediğini ifade etmek için kullanılmıştır:

*Elestün gitmedi dilden safâsı
Dahı cınlar kulagumda sadâsı (HŞ/M3)*

1.27. Kulaklar İşitmek

Günümüzde de kullanılmakta olan bir deyimdir. Önemli olayların, bir ilk olarak gerçekleşen şeylerin ya da büyük başarıların tarifi sırasında, eşi benzeri olmayan, daha önce hiç görülmemiş/yaşanmamış şey anlamında kullanılır. Tabii zaman zaman hatta belki çoğunlukla aslında bir ilk ya da çok büyük bir iş olmasa da yapılan işin önem ve kıymetini anlatmak için mübalağa maksadıyla kullanılmaktadır. Divan edebiyatındaki kullanımının da buna yakın olduğu görülmektedir. Deyimin ilk anlamı daha önce duyulmamış, yeni bir bilgi, değerli bir haberdür:

*Bir haberdür kim kulak işitmedi
Ol yüze hiç göz teferrüc itmedi (SM/M)*

İkinci anlamı, sözün önemi ve muhatabın idrâk seviyesi hakkındadır. Bazı sözler vardır ki çok değerlidir ve derin mânâlar ihtiva eder. Herkesin anlaması mümkün değildir:

*Her gönülde dürr-i vahdet bitmedi
Hikmet ünün her kulak işitmedi (MBK/M3)*

*Ne kulaklar işidipdir ne kulüb idrâk eder
Ne onun 'ilmine bu akl eyleyiser ihtilâc (YMM/TB4)*

¹⁴ Bkz. *Kur'ân-ı Kerîm*, A'râf, 7/172.

Divan şiirindeki üçüncü anlamı zamanla ilgilidir. Hadisenin oluş zamanının eskiliği anlatılırken ‘göz görüp kulak işitmeden’ denilerek, insanlık tarihi açısından eskiliğine vurgu yapılır:

*Dahı göz görüp kulak işitmedün
Viriser ‘akl-ı beşer fikr itmedün (SHN/M18)*

Deyimin dördüncü anlamı, hayret ve şaşkınlık ifade eder:

*Ol âvâzı işidicek kulagum
Bilmedüm nice basaram ayagum (MN)*

*Ben gözümden gördüğüm ben nâleden işitdiğüm
Görmedi işitmedi gözi kulağı kimsenün (ZD/729)*

*Nâgehân bir ün işitdi kulagum
Gitdi ‘aklum bilmezem solum sagum (ŞM/M10)*

1.28. Gözü Kulağı Yolda Olmak

Deyim günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Sevilen, hasret duyulan bir kimsenin merak ve heyecanla beklenmesini, ona kavuşma arzusunu ifade eder. Klâsik şiirde tespit edilebilen örnekleri Mesihî ve Bâkî’ye aittir:

*Niçe senün için kapuda yolda
Ola Tâc Ahmedün gözi kulağı (MEN/G149)*

*Gül hasretinle yollara tutsun kulağını
Nergis gibi kıyâmete dek çeksün intizâr (BD/MUS4)*

1.29. Kulağını Burmak / Bükme

Kulağını burmak ya da günümüzde çoğunlukla kulağını bükme olarak kullanılır. Bir durum veya sorun karşısında bir kimseyi uyarmak, dikkatli davranmasını istemek ve hafif bir ceza vererek uyarmak anlamlarına gelir. Deyimin klâsik şiirdeki anlamları da benzer şekillerdedir. İlk anlamı birini uyarmak, uyanık ve dikkatli olmasını tavsiye etmektir:

*Almışdı beni valla gönül uyku-yı gâflet
‘İşk kulagımı burdı eyle ki gözüne yandum (KAD/G130)*

*Deründe kim degildüm halka der-gûş
Nedâmet desti burdı gûşumı uş (MHT/M83)*

*Kulagın bur heperle cürmi gitsin
Elin al sektelelet cürmi yitsin (HBH/M11)*

*Bülbüllerini dinlemez olmuşdur ol gülün
Billâhi ey sabâ bura tursun kulagını (ÜİÇ/G318)*

Deyim, teşbih sanatıyla birlikte yaygın bir kullanıma sahiptir. Kulak burmak ya da bükmek, tambur, kopuz ve kanun gibi müzik aletlerinin akort edilirken burgularının çevrilmesini ifade eder. Mesela, tamburun kulağının burulması, burgusunun çevrilip akort edilmesidir. Bu hem akort etmek hem de hafifçe cezalandırmak ve uyarmak anlamlarındadır. Çünkü kulağı burulup uyarılmayan, ceza verilmeyen (ya da akort edilmeyen) tambur konuşmaz / ses vermez:

*'Aşk râzını bana söyledi bir bir ne ise
'Örf idüp kulagını burdum idi kânûnun (HYD/G214)*

*Söylesün râst dir isen tanbûr
Yüzini tirmala kulagın bur (GSD/G40)*

*Hevâya yeltenür her lahza tanbûr
Okusun dîrsen anun kulagın bur (SİN/M13)*

*Mutrib alup dizi üstine kulagını burar
Demesün deyü meger sırrını agyâra kopuz (ŞKD/G10)*

*Kârıdur 'uşşâka şeh-nâz eylemez
Gûşını kevdürmeyince söylemez (ŞDM/M17)*

Bu anlam çerçevesine dâhil olan diğer bir kullanım şekli, tamburun akort edilmek için burgusunun çevrilmesi ile âşğın uyarı/ceza maksadıyla kulağının burulması arasında benzerlik ilişkisi kurulmasıdır:

*Belâ bezminde zâr olsam ne tan tanbûrveş ey meh
Elinde mutrib-i dehrin burılan çün kulagumdur (CD/G57)*

*Burdu felek gûşumu tanbûrvâr
Çün komadı perdede nâlem benim (APD/G302)*

*Felek tanbûrveş burdı kulagum
Yine benzer bizümle sohbeti var (EŞD/G43)*

*Çihmaz nevâ-yı çeng gibi perdeden sesüm
Ustâd-ı 'aşk bes ki burubdur kulagumu (KVD/G490)*

1.30. Kulağı Sak Olmak (Kulağı Tetikte / Delik)

Sak kelimesi, uyanık, tetikte olan, gözü açık ve müteyakkız anlamlarına gelir. *Kutadgu Bilig*'de görülen örneklerinde deyimın kulağı delik ve kulağı tetikte olmak

şekillerinde çevrildiği görülür. Anlamları, idrâki açık olmak, uyanık olmak, dikkatli ve müteyakkız davranmaktır:

*Kulakı sak erse ögi bilgi kin
Yorukı tüz erse tili könli ten (KB/2481)*

*Haciblıkka aşnu bu on nen kerek
Yiti köz kulak sak könül kin kerek (KB/2487)*

*Kulak köz kerek sak kılıp tursa sen
Bu saklık bile sançtı begler yagı (KB/2025)*

1.31. Baştan Ayağa Kulak Olmak / Kulak Kesilmek

Baştan ayağa kulak olmak, bir sözü dikkatle ve özenle dinlemek, kulaklarını dört açmak anlamındadır. Âşık sevdiğinin sesini ya da ondan gelen haberi duymak için veya sufi, hakikat sırlarını dikkatle dinlemek için kulaklarını öyle açmış ve öylesine odaklanmış ki sanki baştan ayağa kadar bütün organları birer kulak kesilmiştir:

*Nevâ-yı süz-nâk-ı 'andelîbi fehm bâbında
Açılmış gül gibi ey dil ser-â-pâ gûş lâzımdur (EBD/G55)*

*Başdan ayaga kulakdur nâlişin gûş itmege
Bülbül-i dil-hasteye sanman degül hem-râz gül (VAD/G37)*

*'Âlemi tutmuş sadâ-yı na'ra-i gavgâ-yı 'aşk
Dâglardan ser-be-ser gûş olmayınca bilmedüm (FKD/G219)*

*Belîgâ sûsenâsâda zebânuz gerçi 'âlemde
Nevâ-yı 'aşka ammâ gül gibi ser-tâ-kadem gûşuz (MED/G95)*

*Kizb ü gıybetden şu kim hâmûşdur
Hak işitmekde ser-â-ser gûşdur (KBN/M7)*

*Ehl-i diller gûşdur ser-tâ-be-pâ
Söylesünler 'ûd-ı şeş-tâ vaktidür (YD/G36)*

Deyimim özellikle gül ile ortak bir anlam çerçevesi içindeki kullanımının da oldukça yaygın olduğu görülmektedir. Güller kulağa benzetilmekte, gül fidanının baştan aşağı çiçeklerle bezenmiş hâli, ağacın sanki sevgiliyi işitmek için kulaklarla donatılmış olmasına benzetilmektedir:

*Nâ-geh getürür diyü sabâ müjde-i vaslun
Başdan ayaga şâh-ı gül-i ter gibi gûşuz (NFD/G54)*

*Oldı başdan ayaga gül gibi gûş
Beste-leb kaldı gonçeveş hâmûş (DPM/M29)*

*Şehen-şâh-ı bahâr olmuş ser-â-pâ gûş güllerle
Pesend itmiş nevâ-yı nakş-ı nev-îcâdun iy bülbül (FASDG/277)*

1.32. Kulağına Layık

Ağızına layık, günümüzde kullanımda olan bir deyimdir. Klâsik şiirde buna benzer şekilde 'kulağına layık' deyimleriyle karşılaşılmaktadır. Birine layık olma, onun kıymet ve derecesinde olma, muhatabın hak ettiği kalite ve seviyede olma anlamlarına gelmektedir. Güzel ve inci gibi sözlerin kıymetinden dolayı sevgiliye layık olması ya da sevgilinin kulağına en güzel süslerin layık görülmesini ifadede kullanılır:

*Kimlerün gûşına lâyıık yine senden gayrı
Şeb-i mi'râcdaki cevher-i esrâr-ı müfâd (NAD/K2)*

*Her ne denlü başı büyük olsa har
Lâyık olmaz gûşına anun güher (HHA/M19)*

*Sâza düz mutrib bu şi'ri dinlesin ol dil-nevaz
Kim bu Pervîn ol mehin gûşunâ lâyıktır hemin (APD/K23)*

*Dilâ fâş itme esrâr-ı hakâyık
Ki zîrâ olımaz her gûşa lâyıık (MHD/G1609)*

*'Adnîyâ dildâr gûşına münâsibdür hemîn
İşbu dürr kim var durur bu nazm-ı gevher-bârda (ADOK/G80)*

1.33. Kulak Gibi Parça Parça Etmek¹⁵

Kulak, ebat itibarıyla vücuttaki küçük organlardan biridir. Boyutu dolayısıyla birinin öldürülmesi veya parça parça edilmesi ifade edilirken, her bir parçasının kulak kadar küçük parçalara ayrılması anlamında bir tehdit ifadesi olarak kullanılır:

*Olınsa pâresinün her birisi gûş kadar
Yine felekden alınmaz tamâm kîne-i "ömr (NAD/G119)*

*Tutup bir bezmde ol nâzenîni
Kulagınca ederler pâresini (GB/M53)*

*Ger kulagınca ederlerse gülün her pâresin
Ey Hayâlî gûşuna girmez fegâni bülbülün (HBD/G283)*

¹⁵ Bu kullanımın deyim olup olmadığı kesin olmamakla birlikte deyimsel bir yapı taşıdığı düşünülmektedir. Yaygın bir kullanımının bulunması sebebiyle burada değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

*Neler kılam ana sen bir göresün
Kulagınca idem her bir pâresün (APM/M12)*

*Pâreye atılmazuz pendi kulaga koymazuz
Kulagımızca kılurlarsa bizüm her pâremüz (VD/G70)*

Deyimim aşağıdaki beyitteki kullanımı ise kısmen farklıdır. Bâkî, eğer kulak senin haberlerini alacak ise varsın bedenimizi parça parça etsin, her bir parçasını kulak kadar küçülsünler ve her bir parçamız kulak olup senin haberini beklesin demektir:

*Gûş seniin haberleriin almaga olsa çâremüz
Kâş kulagumuz kadar eyleyelderdi pâremüz (BD/G202)*

2. Anlam Çerçevesi ve İlişki İçinde Kullanıldığı Kavramlar

Yukarıda yer alan kulakla ilgili ibareler deyim ya da deyim olduğu düşünülen söz kalıplarıdır. Bunların bir kısmı hâlâ kullanımda olup deyim sözlüklerinde yer alırken bir kısmı sözlüklerde bulunsa da günümüzde kullanımdan düşmüştür. Bazıları ise deyim sözlüklerinde bulunmasa da şiirlerdeki kullanımlarına dikkat edildiğinde, deyime çok benzedikleri görülür. Bunların eski zamanlarda kullanıldığı ve fakat sonradan kullanımdan düştüğü, sözlüklerle de kayıt altına alınamamış oldukları değerlendirilmektedir. Deyim olduğu kesin olan ya da tarafımızca deyim olduğu değerlendirilen ifadelerden sonra, kulağın Klâsik Türk Edebiyatı'nda sıklıkla ortak bir anlam çerçevesinde ve ilgi içinde kullanıldığı durum ve kavramların da incelenmesi, çalışmanın kapsamı açısından faydalı olacaktır.

2.1. Kulak Süsü / Ziver-i Gûş / Zîb-i Gûş / Mengûş / Gûşvâr

Divan şiirinde sevgili yüzü, kaşı, gözü, dişleri, boyu, boynu, gerdanı, beni, hattı gibi her bir organ ve uzvuyla tarifsiz derecede güzeldir. Hatta sadece kendi uzuvlarıyla değil, süs için kullandığı eşyalarla da âşığı kendine meftun edecek güzelliğindedir. Bu kapsamda sevgilinin kulağı ve kulağına taktığı küpe de onun güzelliğini tarif için kullanılmıştır. Sevgili öylesine güzel ve değerlidir ki kulağına küpe olarak taktığı eşyalar ay, güneş, inci, altın gibi olağanüstü ya da en kıymetli şeylerdir:

*Kulagunda hilâl bir gûş-vâre
Güneş yüzün katında bir şerâre (TGH/M23)*

*Sen felek-rif'at kulagunda güneş mengûşdur
Mâh-i nev kadrün ayagında gümüşt halhâllar (RZD/G57)*

*'Îd ya hod bir güzel gül yüzlü sîmîn-ber durur
Kim hilâl olmuş anun gûşına sîmîn gûşvâr (VAD/K3)*

*Sözümün altını olmaduğicin
Götürmezler kulaga olsa hep dür (MEN/G224)*

*‘Ömer şî ’rünü çün dilber işitmez
Kulagı zer sever eş ’âra bakmaz (MEN/G210)*

Bazen parlaklığı sebebiyle şebnem, inci gibi kıymetli ve güzel olması bakımından şiiir/söz de sevgiliye küpe olarak yakıştırılır:

*Dürr-i şebnemle kulakların ya hod zeyn eylemiş
Sanki gülşen bir güler yüzlü güzeldür mihribân (HYD/K15)*

*Karn-ı İskender feramuş oldu ‘asrın yâd idüp
Zîb-i gûş-ı heft-iklim oldu sît-i satvetün (KMD/K2)*

*Kâmiyâ hâlî degül bir gevher-i nâ-yâbdan
Zîb-i gûş oldu suhen-sencâna eş ’ârun senün (KMD/G129)*

*Dür-i nazm-ı ‘ibâret zîver-i gûş-ı kabûl ammâ
Gidâ-yı rûh ancak istimâ’-ı tâze mazmûnun (KMD/G131)*

2.2. Şahların Kulağına İnci Takması

Eskiden köleliğin ve bir tarikata intisabın sembolü olarak kulağa küpe takma âdeti olduğundan daha önce bahsedilmişti. Ancak bunların yanında eski dönemlerde hükümdar ve şahların da kulaklarına küpe taktıkları bilinmektedir. Bu âdet hem Türklerde hem de başka medeniyetlerde görülmektedir. Özellikle eski Türklerde küpenin saltanat alâmeti olarak kullanıldığı bilinmektedir. (Karabulut, Akçiçek 2013: 532, 535) Bu gelenek, divan şairleri tarafından da sık sık şiire malzeme edilmiştir. Âdetin klâsik şiirdeki yansımaları genellikle, şairin/âşığın kendi şiirini/sözlerini inci gibi nitelendirmesi ve bu sözlerin tıpkı şahların kulağına inci küpenin layık olması gibi sevgiliye layık olduklarını ifade edilmesidir. Ayrıca şah ve küpe öylesine özdeşleşmiştir ki bazı şairler aşkın padişahı olduklarını ve bu sebeple kulaklarına tıpkı şahlarda olduğu gibi küpe yaraştığını iddia ederler:

*Şeh gerek kim gûşına gevher taka
Gûşına anı yaraşmaz har daka (HHA/M19)*

*Ahmed’in sözüne kulak tut kim
Yaraşır gûş-i şehde cevherler (APD/G46)*

*Halîlî nazmın iy dilber kulakda gûşvâr it kim
Hemîşe gûş-ı şehirde turup dürr-i hoş-âb oynar (DHŞ/G5)*

*Benüm şî ’rüm bigi dürler düzilmiş gûşvâr olmuş
Yaraşur şeh kulagında bu dürr-i şâhvâr olsun (KAD/K24)*

*Mâ’il ol Nev’îye iy şâh-ı gül-i ter lutf it
Jâleveş gûşuna girdükde bu dürr-i şehvâr (NEVD/K18)*

*Döşedi çünkim zümürrüdden bisâtını çemen
Gûşına takındı şebnemden dür-i şehvâr gül (MİHD/K12)*

*Ol yâr söger toldurı toldurı kulagum
Eyler sade-f-i gûşumı pür-lü 'lü-i şehvâr (AZHD/G286)*

*Nazmın arûsu gayretine dehr-i pîre-zen
Her gün takar kulagina bir dürr-i şâh-vâr (APD/K33)*

*Nazm etmeyem dahi söz eger gûş-ı Şâhda
Gevher çıkarsa lü 'lü'-i şeh-vârım üstüne (APD/K17)*

*Şeh-i 'ışkam kulagumda yaraşur olsa gevherler
Kulagum doldurı söğse n'ola ol la 'l-i gevher-rîz (FİD/G33)*

2.3. Gûş-ı Gül

Kulak ve gül aralarındaki şekli benzerlik sebebiyle sıklıkla birlikte ve ilişki içinde kullanılmışlardır. Bunun yanında, bu benzerlik ve ortak anlam çerçeveleri sebebiyle olsa gerek 'gûş-ı gül' terkininin de sık kullanıldığı görülmektedir. Bu terkihi hem gülün kulağı, hem de gülün bizzat kendisi olarak yorumlamak mümkün görünmektedir:

*Feryâd ile takrîr idemez derdini bülbül
Gûş-ı güle ey bâd-ı sabâ sen haberi aç (KMD/G25)*

*Toldurdu sahn-ı gülşeni feryâdı bülbülün
İster ki gûş-ı gül çık efgâna âşinâ (KMD/G8)*

*İremez gûş-ı güle nâlesi bir dem sad hayf
İtse minkârımı bülbül ne kadar dür-şenîd (KMD/G32)*

*Gûş-ı gül almaz hezâr itsün şikâyet binde bir
Bin rakam itsek de ancak istikâmet binde bir (KMD/MÜF27)*

2.4. Gûş-ı Felek / Çarh / Sipihr

Felek, çarh, sipihr klâsik şiirde sık kullanılan unsurlardır. Bunların kulakla aynı anlam çerçevesinde yer aldığı durumlar görülür. Bu kullanımlar, dönemdeki önemli hadiseleri temsil eden seslerin feleğin kulağına ermesi ya da erememesi çerçevesinde yoğunlaşmıştır:

*Dem-besteyüz o çeşm-i mükehhalle Kâmiyâ
Gûş-ı sipihre girmede feryâd-ı el- 'tyâz (KMD/K34)*

*Çeşm-i melekde ayagı topragı tütüyâ
Gûş-ı felekde atlarının na 'li gûşvâr (HYD/K14)*

*Söyle bir söz kim işidüp gûş-ı çarh
Ura şevkinden anun her lahza çarh (AHP/M14)*

*Yerlü yerden siz ey erbâb-ı tereb varı durung
Ele sâzunguzı alung çarh kulagını burung (KVD/G273)*

*Ra'd gibi bu felek gûşını güm güm gümledür
Nâlesin 'âşıklarun sanman ki siz âhestedür (MHD/G545)*

*Nizâmü'l-Mülk-i Zevrâ menkabet-pîrâ Hasan Paşa
Ki sît-i haşmeti gûş-ı felekde çün sadâ-yı kûs (KMD/K30)*

2.5. Gûş-ı Hûş

Terkip, 'akıl kulağı' anlamına gelmektedir. Şiirdeki yaygın örnekleri incelendiğinde genel olarak, dikkatle, anlayarak ve idrâk ederek dinlemek anlamlarına geldiği görülmektedir:

*Olasın sırr-ı kudrete vâkıf
Söyleye gûş-ı hûşuna hâtif (BSEH/M33)*

*Dinledüğüm gûş-ı hûş ile hadîs-i kandüni
Dermendem hoş gelür şerh etseler dermân sözün (ADFS/G66)*

*Sadâ-yı top-ı kahrı gûş-ı hûş-ı hasmı patlatdı
Bu bârût hâneyi ihyâ idince ol himem mu'tâd (AAD/K165)*

*Muvaffak olmadı bu hayra bir şeh nesl-i pâkinde
Beyân-ı kilik ile evsâfi girmez gûş-ı idrâke (AAD/K170)*

2.6. Gûş-ı Zaman

Feleğin kulağı, akıl kulağı, can kulağı gibi kullanımlardan biri de 'zamanın kulağı'dır. Şairler çoğunlukla, değerli sözlerle zamanın kulağını dolduracaklarını ifade ederler:

*Gûşvâr itmek için gûş-ı zamân nazm iden
Düzmişem medhün ile bir niçe dürr ü güheri (KAD/K31)*

*Meger bir şeb şafaktan nitekim dür
Zamânun gûşını çarh eyledi pür (MHT/M118)*

*Ger kadri olursa ilde anun
Gûşını pür eyleyem zamânun (NMTZ/M24)*

2.7. Sûsen-Kulak

Sûsen ya da başka bir adıyla susam çiçeğinin, sivri ve uzun yaprakları sebebiyle kılıç, mızrak ve hançere benzetilmesi yaygındır. Ancak yabanî olanlarının yaprağı kısmen kulağa benzemektedir. Bu benzerlik sebebiyle az da olsa klâsik şiirde kulağın susam yaprağına teşbih edildiği görülür:

Vasl-ı yâre irişen 'âşık niçün hâmûş olur
Nev-bahâr irse gül ü sûsen zebân u gûş olur (HHLM/G14)

Teni gül saçı sünbül tûg-ı şâhî ol dem-i dil-keş
Kulagı berk-i sûsen çeşm-i hûbî nergis-i şehîlâ (GND/K1)

2.8. Jâle-Kulak

Jale, sabahları çimen, yaprak ve çiçeklerin üzerinde görülen su damlalarına verilen isimdir. Çiy ve şebnem olarak da anılır. Divan edebiyatında sevgilinin yanak ve dudağındaki ter için mazmun olarak da kullanılmıştır. Jalenin kulakla aynı anlam çerçevesinde sık olarak kullanıldığı görülmektedir. Sevgilinin kulağındaki küpeler parlaktır. Bunların parlaklıkları tıpkı çimen, yaprak ve çiçeklerin üzerindeki jalelere benzetilir. Ayrıca çiçeklerin üzerinde görülen jaleler de kulaklarına süs olarak küpe takmalarına teşbih edilir:

Jâleden sadef idüp her verd-i âlün gûşına
Bâgbân benzetmez ol nâzûk-nihâlün gûşına (ŞYD/G374)

Nev- 'arûs-ı gonce gülden eylemiş vâlâ-tutuk
Jâle takmış gûşına her yanadan dürr-i semîn (BAD/K2)

Bâgda geydi benefşe başına tâc-ı sadef
Dakdı güller jâlelerden gûşına dürr-i Necef (MHD/G1557)

Dür olsa jâle-veş nutku komaz Leylî-i gül gûşa
Meger Mecnûn-sıfat söyler yabana bülbüller (NDÖZ/TH1)

Jâle düşdükte seher lâleye san dilberdür
Kim dakar zînet için gûşına dürr-i 'Aden'i (ADOK/K1)

Bir güler yüzlü güzel mahbûbdur gülşende gül
Kim kulagina dakupdur jâlelerden gûşvâr (HYD/K16)

Ruhları rengîn güzellerdür gül ile lâleler
Kim kulaklarına dürlü cevher asmış jâleler (MD/MU2)

2.9. Çalgı-Kulak

Çalgı aletleri çıkardıkları hoş sadâlarla kulağa hitap ederler. Dolayısıyla kulak ve çalgı aletleri arasında bir ilişki kurulması gayet doğaldır. Bu ilişkinin genel çerçevesi, çalgı aletlerinin bir kısmıyla (mesela kanun) kulak arasındaki şekli benzerlik ya da daha evvel değinildiği üzere kulak burma-akort¹⁶ ilişkisi eksenindedir:

*Mekteb-i 'ışkumda okırlar sebak
Çeng ayag üstindedür kânûn kulak (ŞDM/M16)*

*Gül ü bülbül mey ü mutrib güle bak bülbüle dutgıl
Kulagun ger ne dürr döker gehî kânûn u geh nâya (MEN/G32)*

*'Aşk râzını bana söyledi bir bir ne ise
'Örf idüp kulagını burdum idi kânûnun (HYD/G214)*

*Belâ bezminde zâr olsam ne tan tanbûrveş ey meh
Elinde mutrib-i dehrün burılan çün kulagumdur (CD/G57)*

*Felek tanbûrveş burdı kulagum
Yine benzer bizümle sohbeti var (EŞD/G43)*

2.10. Deniz-İstiridyeye-Sadef ve Kulak

Sadef, bazı deniz hayvanlarının kabuklarının iç tarafında oluşan ve süslemelerde kullanılan beyaz menevişli, çok sert, parlak bir maddedir. Bu madde genellikle midye ve istiridyeye gibi canlıların içinde oluşur. Bunların denizde bulunması ve şekil olarak da kulağa benzemeleri dolayısıyla aralarında bir tenasüp ilgisi kurulmuş ve bu dörtlü, divan şiirinde ortak anlam çerçevesinde yaygın olarak kullanılmışlardır. Bu anlam çerçevesinde kulak ve deniz kulağı ile midye ve istiridyeye; sadef ile inci küpe, inci ve inci gibi değerli sözler/şiirler kast edilir:

*Eşkümün nisânı vasf üdükçe dişün nazmını
Toldurur ağızını dürr-deryâ kulagında sadef (RZD/G165)*

*Yaşım denizlerinde açıktır sadef gibi
Sözün güherleri hevesinden kulacığım (APD/G197)*

*Dürr bigi sırrını sadef-i dilde sakla kim
Nâ-geh kulagına erişür az belâ degül (AD/G86)*

*Her sadef bir sadef-i şehvâr imiş Yahyâ meger
Sözlerün irgürdiler bahr-i le'âlün güşına (ŞYD/G374)*

¹⁶ Bkz. "Kulağını Burmak / Bükme"

*Sadefde dâne-yi gevher dişünle bahs ider ammâ
Gerekdür kim buni deryâ çiharsun öz kulagından* (KVD/G412)

İstiridye içinde incinin oluşması, aslında istiridyenin kendini koruma mekanizmasının sonucudur. Kabuklarının arasından içine giren bir kum tanesi ya da herhangi bir parçacık istiridye tarafından yabancı madde olarak algılanır ve istiridye kendini korumak için bu yabancı maddeyi sert, katı, güçlü ve parlak yapıdaki sadef mineraliyle kaplamaya başlar. Zaman geçtikçe daha çok sadef ile kaplanan bu yabancı madde en sonunda oval, parlak ve sert bir taşa dönüşür. İşte bu taşa inci adı verilir. Aşağıda bu bilgiye dayanan bir beyit bulunmaktadır. Ahmed Paşa, söz cevherlerinin denizkulağına (istiridye) ulaşmasıyla, su içinde bulunan istiridye içinde tıpkı şah kulağındaki inci gibi bir sadefin oluşacağını söyler. İkinci beyitteki ‘deryaların yaşlar dökmesi’ de ‘istiridye içinden inci çıkması’ olarak yorumlanırsa, ilk beyitle benzer bir anlam çerçevesi ortaya çıkar. Vusûli divanından alınmış olan örnek de aynı çerçevededir:

*Erse deniz kulagına sözüün cevâhiri
Olur sadef içinde düir-i şâhvâr âb* (APD/K36)

*Ereli deryâ kulagına gözümün yaşları
Actıyp yaşlar dökerler cümle deryâlar bize* (APD/G274)

*İrse sözüüm güherleri deryâ kulagına
Agzum sadef gibi pür iderdi le'âl ile* (VD/G85)

Aşağıdaki beyitlerde ise derya / denizkulağı ile kast edilen istiridye, mübalağa için kullanılmıştır. Âşık öylesine çok ağlamaktadır ki onun gözyaşlarının adeta bir okyanus gibi olduğunu görenler bu okyanusun yanında sınırsız denizlerin bile yedi derya kulağı (istiridye) kadar küçük kaldığını söylerler. İkinci beyitte ise kadeh gemisi, bir denizkulağı kadar küçük görülür. Bununla kast edilen mânâ, âşığın içinde bulunduğu gamın okyanus kadar çok olması; onun üzerinde yüzen (ve âşığı sarhoş edip dertlerinden kurtaran) kadeh gemisinin bir denizkulağı kadar küçük (etkisiz) olmasıdır:

*Gören muhît-i eşkümi 'ummân sanup didi
Bu bahr-ı bî-hadün yidi deryâ kulagıdır* (CSD/G104)

*Keştî-i câm kim denizün bir kulagıdır
Pür çekdügüm görüp bana deryâ kulak çeker* (VD/G30)

2.11. Gül-Kulak

Gül Klâsik Türk Edebiyatı'nın en temel unsurlarından biridir. Gerek güzelliği, rengi ve hoş kokusuyla Hz. Peygamber'le özdeşleşmiş kullanımı, gerekse sevgili için teşbih unsuru olarak kullanımı, onu klâsik şiirdeki en önemli öğelerden biri yapmıştır. Bülbül ile olan aşkları da hemen bütün şairlerin dilindedir. Gülün kulak ile ortak bir anlam çerçevesinde yaygın olarak kullanılmasının iki temel etmene dayandığı değerlendirilebilir.

İlki gül ve kulak arasındaki şekli benzerliktir. Kıvrımlı yapıları ve boyutlarının birbirini andırması ikisi arasında bir ilişki kurulmasına sebep olmuştur. İkinci sebebin bülbül-gül-kulak üçlüsü ekseninde olduğu söylenebilir. Gül denince akla bülbül gelir. Bülbül denince de hoş sadâsı. Bu hoş sadâ da kulağa hitap eder. Dolayısıyla bülbülün hitap ettiği şey gül yani sevgilinin kulağıdır. (Gül=Kulak / Bülbül=Ses > Bülbülün [=sesin] muhatabı Gül [kulak]) Sevgilinin kulağının güzelliği sebebiyle güle benzetilmesi de bu çerçevede değerlendirilebilir. Kimi zaman kulak güzelliğiyle güle benzetilirken, kimi zaman da gül sanki sevgilinin/âşığın sözünü dikkatle dinlemek için kulak olmuştur:

*Temâşâ eyledüm gülşende her gül bir kulag olmuş
Meger var ise her mürgi bu bâgun ‘andelib oldı (ŞYD/G393)*

*Nevâ-yı nâle yolın menden öğrenür bülbül
Velik gül kimi ol gonca-leb kulag gerek (KVD/G285)*

*Ol mehv bu çemende kılır seyr kim anung
Şebnem gözi vü gonca dili gül kulagıdur (KVD/G107)*

*Başdan ayaga kulakdur nâlişin gûş itmege
Bülbül-i dil-hasteye sanman degül hem-râz gül (VAD/G37)*

*Gül tek ey gül tâ kulag oldung benüm âvâzuma
Her keder kim artuk efgân eylerem efgân gelür (KVD/G82)*

*Tâ dilüm var bu çemende ey bahâr-ı ârzü
‘Andelib ü gül kimi menden fegân senden kulag (KVD/G245)*

*N’ola fegânım eşit sen ki gül kulag olmuş
Ayagdan başadın bülbülüng terânesine (KVD/G428)*

*Oldı başdan ayaga gül gibi gûş
Beste-leb kaldı gonçeveş hâmûş (DPM/M29)*

*Her kulagı bir gül-i sad-bergvâr
Lîk degil jâle-res-i gûşvâr (GN/M60)*

*Pür olsa güllerün gûşı sadây-ı savt-ı bülbülden
Bisât-ı gülşenin her gûşesi nakş u nigâr olsa (NEVD/G406)*

Sonuç

Klâsik Türk Edebiyatı'nda sevgili, her bir uzvuyla görenleri meftun edecek kadar güzeldir. Bunlar arasında sevgilinin kulakları da vardır. Hatta sevgilinin kulakları, âşığın/şairin sözlerine/şiiirlerine muhatap olması, onun feryat ve figanının eriştiği yer olması açısından özel bir değer taşır. Taktığı süs eşyaları da onun güzelliğine güzellik katar. Kulaklara takılan küpeler kimi zaman şahların kulaklarına layık görülür, kimi zaman da altın, inci, şebnem, güneş ve ay gibi değerli ve parlak nesnelere özdeşleştirilir.

Sözlü kültür geleneğimiz içinde kulakla ilgili deyimlerin sayısı oldukça fazladır. İçinde yaşadıkları toplumun sözlü kültür ürünlerini şiiirlerinde kullanan divan şairleri için bunlar birer zenginlik kaynağıdır. Sevgiliye aşkı, hayranlığı, âh ve feryadı iletmekte; onun sesine ya da gelişine dair hasreti ifade; heyecanla onun yolu gözlemeyi anlatmada klâsik şiiirde bu deyimlerden sıklıkla yararlanılmıştır.

Kulak-gül ilişkisinde aralarındaki şekli benzerlik; gülün bülbülle ilişkisi, bülbülün güle feryadı ve bu feryadın kulağa (güle) hitap etmesi dolayısıyla zengin bir anlam çerçevesi kurulmuştur. Yine deniz kulağı olarak anılan istiridyenin içindeki inci ve kulağa inci küpe takmak ya da kulağa inci gibi sözler iletmek (deniz kulağı/kulak/inci/şiiir) bağlamında kullanımları oldukça yaygındır.

Köle, tarikat mensupları ve şahların kulaklarına küpe takmaları; sevgilinin daha görülmeden nâmının ya da sesinin duyulmasıyla ona âşık olunması; dikkatle dinleme, kulak asmama ya da uyarma ve ceza verme mânâlarındaki deyimler; kulağa hitap eden çeşitli çalgı aletleriyle kulak arasındaki ilişkiler ve bunların akort edilmesinin kulak bükmeyle benzetilmesi gibi pek çok husus sebebiyle kulak-âşık-sevgili etrafında oldukça geniş bir anlam çerçevesi oluşmuş ve bunlar divan şairleri tarafından yaygın şekilde kullanılmıştır.

Son olarak söylenilmesi gereken husus, deyimlerin zaman içinde anlam değişmelerine uğramaları ya da unutulmaları hakkındadır. Kimi deyimlerde geçmişten günümüze bazı anlam farklılıklarının oluştuğu görülmektedir. Mesela, 'göz kulak olmak' günümüzde korumak, muhafaza etmek, emniyete almak anlamlarına gelmektedir. Oysa divan şiiirinde daha çok birinin yolunu gözlemek, özlem ve hasretle kavuşmayı beklemek; bilgi toplamak, haber almak ve birini dikkat ve ilgiyle dinlemek anlamlarında kullanılmaktadır. Bazı deyimlerse günümüzde tamamen unutulmuş ve kullanımdan düşmüş vaziyettedir.

Bu türdeki çalışmaların yapılması, sözlü kültür varlıklarımızın ortaya çıkarılmasına, eskiden kullanımda olup günümüzde unutulmuş olan kalıp ifadelerin kayıt altına alınmasına katkı sağlayacak, sözlü kültür-yazılı edebiyat arasındaki ilişkinin somut delillerle ortaya konulmasına imkân tanıyacaktır. Ayrıca bu deyimlerin anlamlarının tespit edilmesi, klâsik şiiirdeki farklı anlam katmanlarının ya da şair tarafından kast edilen gizli/asıl mânânın daha doğru şekilde anlaşılmasının yolunu açacaktır.

Kaynaklar (Genel)

- Aksoy, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Albayrak, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aydımlı, Abdullah (2012), *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, İstanbul: MÜİF Yayınları.
- Ayçiçeği, Bünyamin (2018), “Bağdatlı Rûhî'nin (ö. 1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 38, s. 163-202.
- Ayçiçeği, Bünyamin (2019), “Klâsik Türk Şiirinde Kuş Kondurmak Deyiminin Anlam Çerçevesi”, *ESTAD*, C. 2, S. 1, s. 215-232.
- Aydemir, Yaşar (2012), “Divan Şiirinde Kulak Çekmeye Dair”, *Turkish Studies*, V. 7/1, Ankara, s. 3-17.
- Batıslam, H. Dilek (1997), “Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler”, *Türkoloji Araştırmaları 1997, Fuat Özdemir Anısına*, İstanbul: Çukurova Üniversitesi Basımevi, s. 107-125.
- Dağlar, Abdülkadir (2009), *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniv., Dr. Tezi, Kayseri 2009.
- Demirkazık, H. İbrahim (2013), “El Arkası Yerde Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı”, *Turkish Studies*, S. 8/4, s. 617-633.
- Çelebioğlu, Âmil (2011), *Mevlânâ Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Edirneli Ahmed Bâdî Efendi (2004), *Armağan Dîvân Şiirinde Atasözleri ve Deyimler*, (Haz. Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Müberra Gürgendereli, Fatih Günay), Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1985), *Mesnevî ve Şerhi-I*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Karabulut, Asuman; Akçiçek, Eren (2013), “Eski Türklerde Erkeklerin Küpe Takma Âdeti”, *Prof. Dr. Asaf Koçman'a Armağan*, (Edt. Prof. Dr. Ertuğ Öner), İzmir: Ege Üniv. Edebiyat Fk. Yayınları.
- Karavelioğlu, Murat A. (2014), “Divan Şiirinde ‘Bend Geçmek’, ‘Hurde Geçmek’ ve ‘Kapı Geçmek’ Deyimleri Üzerine”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 31, s. 175-204.
- Kaya, Bayram Ali (1998), “Azmi-zâde Hâletî Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler”, *Bir*, S. 9-10, s. 369-392.
- Kaya, Bayram Ali (2011), “Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı ile Divanların Bu Söz Varlıklarımız Bakımından Önemi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 11-54.
- Kaya, Hasan (2018), “Divan Şiirinde ‘İş Asmak’ Deyimi Üzerine”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı*, Yıl 4, s. 231-243.
- Kaya, Hasan (2018), “Divan Şiirinde Kıl Kondurmamak Deyiminin Anlam Çerçevesi”, *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*, Yayımevi, Ankara, s. 495-508.
- Kurnaz, Cemal (1983), “Taşlıcalı Yahyâ Beğ Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler”, *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş'ın Hâturasına Armağan*, 1979-1983, Yıl: XVII-XXI/1-2, s. 195-207.
- Küçük, İsmail (2015), “Divan Şiirinde İzaha Muhtaç Beş Deyim: Asâyı Dik-, Kantarlığı At-, Kulağından Fetili Çıkar-, Ay'a Elek As-, Ebû Zambak Oku-”, *Turkish Studies*, V. 10/8, Ankara, s. 1697-1706.

- Mengi, Mine (1986), “Necâti’nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı”, *Erdem Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II, S. 4, s. 47-56.
- Onay, Ahmet Talat (2000), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pala, İskender (2003), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: L&M Yayınları.
- Parlatır, İsmail (2008), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*, Ankara: Yargı Yayınları.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul (2010), *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü*, 2 C., İstanbul: YKY.
- Tâhirü’l-Mevlevî (2010), *Mevlânâ Mesnevî*, (C. 1-2), İstanbul: Kırkambar Kitaplığı.
- Tanyeri, M. Ali (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatçı, Mustafa (2008), *Yünus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*, İstanbul: H Yayınları.
- www.tdk.gov.tr/ (Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü) (Son Erişim Tarihi: 25.03.2019)
- Yelten, Muhammet (1989), “Nev’i-zâde Atâyî’nin Sohbetü’l-Ebkârı ve İçindeki Atasözleri İle Deyimler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1985*, s. 171-191.
- Yıldırım, Suat vd. (2002), *Fahrüddîn er-Râzî Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, İstanbul: Huzur Yayınevi.

Metinlerin Alındığı Kaynaklar ve Kısaltmaları¹⁷

- Akalın, Mehmet (1975), *Ahmedî Cemşid ü Hurşid (İnceleme-Metin)*, Ankara: Sevinç Matbaası. (CH)
- Akarsu, Kâmil (2010), *Rumelili Za’îfi Divanı*, Ankara: Berikan Yayınevi. (RZD)
- Akın, Öykü (2009), *Harimî (Şehzâde Korkud) Dîvânı’nın Nesre Çevirisi ve İncelemesi*, Marmara Üniv. YL Tezi, İstanbul. (ŞKD)
- Akkuş, Metin (2018), *Nef’î Divanı*, Ankara: KB e-kitap. (NFD)
- Aksoy, Ömer Asım (1937), *Aydî Divanı*, Gaziantep: Gaziantep Halkevi Yayınları. (AYDD)
- Aktaş, Ali (1997), *Yetim Divanı, İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv., Ankara. (YD)
- Alkan, Sevim, *Ni’met Divanı (İstanbulu): İnceleme-Metin-Dizin*, Süleyman Demirel Üniv., YL. Tezi, Isparta. (NİD)
- Arat, Reşit Rahmeti (2008), *Kutadgu Bilig*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları. (KB)
- Arslan, Mehmet (2004), *Antepli Aynî Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları. (AAD)
- Arslan, Mehmet (2018), *Leylâ Hanım Divanı*, Ankara: KB e-kitap. (LHD)
- Arslan, Mehmet (2018), *Mihri Hatun Divanı*, Ankara: KB e-kitap. (MİHD)
- Aynur, Hatice (1999), *15.Yüzyıl Şairi Çakeri ve Divanı*, İstanbul: Yeni Yayınları. (ÇD)
- Aypay, Ali İrfan (1992), *Nahifî Süleyman Efendi (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni)*, Selçuk Üniv., Dr. Tezi, Konya. (NAHD)
- Aytaç, Aslı (2017), *Aşki ve Heft Peyker Mesnevisi: İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini*, Hacettepe Üniv., Dr. Tezi, Ankara. (AHP)
- Bayram, Asuman (2017), *Firakî Abdurrahman Çelebi, Hüsvrev ü Şirin*, Dr. Tezi, Ankara. (HŞ)
- Bayram, Yavuz (2018), *Adli Divanı*, Ankara: KB e-kitap. (ADLD)

¹⁷ Kısaltmalar künyelerin sonunda, parantez içinde yer almaktadır.

- Belal Saber Mohamed Abdel-Maksoud, *Mevlânâ Hamîdî-i Lârendevî Tahayyür-nâme-i Leylî vü Mecnûn*, Ankara: KB e-kitap. (MHT)
- Bilkan, Ali Fuat (1997), *Nâbî Dîvânı*, Ankara: MEB Yayınları. (NAD)
- Biltekin, Halit (2003), *Şeyhî Divanı: İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara Üniv., Dr. Tezi, Ankara. (ŞD)
- Bulut, Büşra (2017), *Âşık Paşa'nın Mevlid'i İnceleme-Metin*, Gazi Üniv., YL. Tezi, Ankara. (APM)
- Canım, Rıdvan (1999), *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, Ankara: Akçağ Yayınları. (SİN)
- Canpolat, Mustafa (1987), *Mecmû'atü'n-Nezâ'ir: Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Ankara: TDK Yayınları. (MEN)
- Ceyhan, Adem (1997), *Bedr-i Dilşad'ın Murad-nâme'si*, İstanbul: MEB Yayınları. (BDM)
- Çavuşoğlu, Mehmed; Tanyeri, M. Ali (1989), *Üsküplü İshak Çelebi Divanı*, İstanbul: Mimar Sinan Üniv. Yayınları. (ÜİÇ)
- Çavuşoğlu, Mehmet (1980), *Vasfî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları. (VAD)
- Çelebioğlu, Âmil (1996), *Muhammediye*, İstanbul: MEB Yayınları. (YMM)
- Çıpan, Mustafa (2003), *Fasîh Dîvânı*, İstanbul: MEB Yayınları. (FASD)
- Demirel, H. Gamze (2005), *18. yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı: İnceleme-Tenkitle Metin-Tahlili*, Dr. Tezi, Fırat Üniv., Elazığ. (MED)
- Develi, Hayati (1998), "Eski Anadolu Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miracname", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C, XXVIII, İstanbul. s, 81-228. (MM)
- Dikmen, Hamit (1991), *Seyyid Vehbî ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni*, Ankara Üniv., Dr. Tezi, Ankara. (SEVD)
- Doğan, Ahmet (2013), *Kuddûsî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları. (KUD)
- Doğan, Muhammed Nur (2015), *Fatih Divanı ve Şerhi*, İstanbul: TYEKB Yayınları. (FDŞ)
- Ekinci, Ramazan (2016), *Dâ'î Mehmed Efendi, Nevhatü'l-Uşşâk*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Ekinci, Ramazan (2018), *Şeyhî Mehmed Efendi Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, İstanbul: TYEKB Yayınları.
- Ercan, Özlem (2008), *Peşteli Hisâlî Dîvânı*, Bursa: Gaye Kitabevi. (HİD)
- Erdoğan, Mustafa (2017), *Bursalı Rahmî Dîvânı*, Ankara: KB e-kitap. (BURD)
- Eroğlu, Süleyman (2015), *Ahmediyye, Hamdullah Hamdî*, Bursa: Bursa Akademi Yayınları. (HHA)
- Ersoy, Ersen (2013), *Azîzî Divanı*, İstanbul: Akademi Titiz Yayınları. (AZD)
- Ersoyulu, Halil (1978), *Cem Sultan'ın Türkçe Divânı*, İstanbul Üniv., Dr. Tezi, İstanbul. (CSD)
- Gönel, Hüseyin (2013), *Rusçuklu Zarîfî Dîvânı*, Ankara: Grafiker Yayınları. (RUZD)
- Güler, Zülfü (1982), *Hamdullah Hamdî, Leylâ ve Mecnûn (İnceleme-Metin)*, Dr. Tezi, Atatürk Üniv., Erzurum. (HHLM)
- Gümüş, Mehmet (2013), *Moralî Bahtî'nin Menâsik-i Hacc'ı (Giriş-Dil İncelemesi-Metin-Sözlük/İndeks-Tıpkı Basım)*, İstanbul: Akademi Titiz Yayınları. (MH)

- Gürgendereli, Müberra (2002), *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. (MZD)
- Güzel, Abdurrahman (2000), *Kaygusuz Abdal Divanı*, Ankara: MEB Yayınları. (KABD)
- Kaçalin, Mustafa S. (2018), *Ahî Divanı*, Ankara: KB e-kitap. (AHİD)
- Kadioğlu, İdris (2008), *Es'ad-ı Bağdâdî Dîvânı*, Malatya: Özserhat Yayıncılık. (EBD)
- Kaplan, Mahmut (2003), *Deh Murg-ı Şemsi (İnceleme - Metin - Sözlük)*, Manisa: Celal Bayar Üniv. Yayınları. (ŞDM)
- Karahan, Abdülkadir (1966), *Figânî Divançesi*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları. (FİD)
- Karaköse, Saadet (2017), *Nev'î-zâde Atâyî Divanı*, Ankara: KB e-kitap. (NATD)
- Karaörs, Metin (2006), *Nevâdirü'ş-Şebâb*, Ankara: TDK Yayınları. (NŞ)
- Kartal, Ahmet (2006), *Basîrî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları. (BAD)
- Kavaklıyazı, Ahmet (2015), "15. Yüzyıl Şairlerinden Diyarbakırlı Halilî'nin Şiirleri", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 34, s. 1-88. (DHŞ)
- Kavruk, Hasan (2014), *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*, Ankara: KB e-kitap. (ŞYD)
- Kaya, Bayram Ali (2017), *Azmî-zâde Hâletî Dîvânı*, Ankara: KB e-kitap. (AZHD)
- Kayaalp, İsa (1999), *Sultan I. Ahmet Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: Kitapevi Yayınları. (SUAD)
- Kesik, Beyhan (2009), *Derviş Paşa, Murâd-nâme*, Giresun: Kirazofis Baskı Merkezi, (DPM)
- Kesik, Beyhan (2018), *Cenâbî Dîvânı*, Ankara: KB e-kitap. (CD)
- Kızıldaş, Maşallah (2018), *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi: Tenkitli Metin-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük*, Bitlis Eren Üniv., Dr. Tezi, Bitlis. (TGH)
- Koyuncu, Fatih (2014), "Bursalı Subhî Mehmed ve Manzum Esmâü'l-Hüsna Şerhi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 31, s. 175-193. (BSEH)
- Kufacı, Osman (2006), *Adnî Divanı ve Adnî Divanında Benzetmeler*, İstanbul Üniv., YL. Tezi, İstanbul. (ADOK)
- Kurnaz, Cemal; Tatcı, Mustafa (2001), *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*, Ankara: MEB Yayınları. (ENVD)
- Küçük, Sabahattin (1994), *Bâkî Dîvânı*, Ankara: TDK Yayınları. (BD)
- Külekçi, Numan (1985), *Ganî-zade Nâdirî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şehnâmesinin Tenkidli Metni*, Atatürk Üniv., Dr. Tezi, Erzurum. (GND)
- Macit, Muhsin (2017), *Nedîm Divanı*, Ankara: KB e-kitap. (ND)
- Mahdum, Abid Nazar (2010), *Vefâyî, Revnaku'l-İslâm*, İstanbul: Çile Yayınları. (VRİ)
- Mengi, Mine (1995), *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. (MD)
- Mermer, Ahmet (2004), *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı, (KRD)
- Okuyucu, Cihan (1994), *Cinânî Divanı*, Ankara: TDK Yayınları. (CİD)
- Onur, Naci (1996), *Harputlu Rahmî Dîvânı*, Ankara: İzzet Paşa Vakfı Yayınları. (HRD)
- Özkan, Fatma (2012), *Şehîdî Mevlid (İnceleme-Metin-Dizin)*, Trakya Üniv., YL. Tezi, Edirne. (ŞM)
- Özkan, Ömer (2007), *Derviş Gubarî, Gazavat-name-i Midilli*, Ankara: Alp Yayınları. (GM)
- Öztekin, Nezahat (2002), *Gül ü Bülbül*, Ankara: Akademi Kitabevi Yayınları. (GB)

- Özyıldırım, Ali Emre (1999), *Hamdî Divanı*, KTB Yayınları. Ankara. (HD)
- Rahimî, Ferhad (2011), *Kavsî Divanı'nın Dil İncelemesi*, İstanbul Üniv., Dr. Tezi, İstanbul. (KVD)
- Saraç, M. A. Yekta (2002), *Emrî Divanı*, Ankara: KB e-kitap. (ED)
- Sona, Fatih (2005), *Ali Hayatı, Sanatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni*, Gazi Üniv., YL Tezi, Ankara. (ADFS)
- Tan, Bünyamin, "Alâeddîn Ali Çelebi'nin Münâzara Türünde Bir Eseri: Dâsitân-ı Tûtî vü Karga-i 'Alâeddîn", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, Erzurum, s. 353-374. (DTK)
- Tarlan, Ali Nihat (1945), *Hayalî Bey Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları. (HBD)
- Tarlan, Ali Nihat (1968), *Zâtî Divanı*, C. III, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları. (ZD)
- Tarlan, Ali Nihat (1992), *Ahmed Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları. (APD)
- Taş, Hakan (2016), *Vusûlî Dîvân İnceleme - Metin - Çeviri - Açıklamalar - Dizin*, Ankara: TDK Yayınları. (VD)
- Taş, Hakan; Zülfe, Ömer (2007), "Nev'î'nin Münâzara-i Tûtî vü Zâğ Adlı Mesnevîsi", *Turkish Studies*, S. 2, s. 3, 660-696. (NMTZ)
- Timurtaş, Faruk Kadri (1980), *Şeyhî ve Hüsvrev ü Şîrîn'i*, İstanbul: İstanbul Üniv. Yayınları. (ŞHŞ)
- Tokatlı, Ümit (1996), *Pîr Mehmet b. Evrenos b. Nûreddîn, Kitâb-ı Bostân-ı Nasâyih*, Kayseri: Erciyes Üniv. Yayınları. (KBN)
- Tosun, Erhan (2007), *Erbillî Âma Yusuf Garibî Efendi Divanı (İnceleme -Tenkitli Metin)*, Sakarya Üniv., YL Tezi, Sakarya.(YGD)
- Tulum, Mertol; Tanyeri, Mehmet Ali (1977), *Nev'î Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları. (NEVD)
- Tulum, Mertol; Tanyeri, Mehmet Ali (1981), *Hayretî Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları. (HYD)
- Türk, Vahit (2009), *Hatipoğlu, Bahru'l-Hakâyık*, Ankara: TDK Yayınları. (HBH)
- Türkay, Kaya (2002), *Ali Şîr Nevâyî: Bedâyi'ü'l-Vasat*, Ankara: TDK Yayınları. (BEV)
- Uslu, Zeynep Oktay (2010), *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*, Boğaziçi Üniv., YL. Tezi, İstanbul. (MBK)
- Üstüner, Kaplan (2015), *İsmail Na'im Efendi, Gülzâr-ı Na'im*, İstanbul: Kitabevi Yayınları. (GN)
- Üzgör, Tahir (1991), *Fehîm-i Kadîm Divanı*, Ankara: AKM Yayınları. (FKD)
- Yağmur, Hilal (2016), *Seyfî'l-Mülûk ve Sa'id İbn-i Sâlih Hikâyesi: Kitâb-ı Gülistân-nâme: İnceleme-Metin-İşlevsel Sözlük*, Hacettepe Üniv., YL. Tezi, Ankara. (SM)
- Yakar, Halil İbrahim (2000), *Edirneli Şevkî Divanı*, Konya: Palet Yayınları. (EŞD)
- Yakar, Halil İbrahim (2018), *Gelibolulu Sun'î Divanı*, Ankara: KB e-kitap. (GSD)
- Yavuz, Kemal (2017), *Gülşehri'nin Mantuku't-Tayr'ı (Gülşenname)*, Ankara: Kırşehir Valiliği Yayınları. (GMT)
- Yavuz, Nihal (2015), *Sinân'ın Hoca-nâme Mesnevîsi: Metin - İnceleme - Dizin*, Gazi Üniv., Dr. Tezi, Ankara. (SHN)

- Yavuz, Orhan (2002), *Kansu Gavri'nin Türkçe Divanı*, Konya: Selçuk Üniv. Vakfi Yayınları. (KGD)
- Yavuz, Orhan; Yavuz, Kemal (2016), *Muhibbî Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, İstanbul: TYEKB Yayınları. (MHD)
- Yazıcı, Gülgün Erişen (2017), *Kâmî Divânı*, Ankara: KB e-kitap. (KMD)
- Yekbaş, Hakan (2010), *Sehî Bey Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları. (SBD)
- Yıldırım, Talip (2010), *Hüseyin Baykara Divanı İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, İstanbul: Hat Yayınları. (HBAD)
- Yılmaz, Nebi (2007), *Ahmed-i Rıdvan, Rıdvaniyye*, Ankara: Bizim Büro Yayınları. (ARR)
- Yücel, Bilal (2002), *Mahmut Paşa, Adnî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları. (AD)
- Yüksel, Hasan; Delice, H. İbrahim; Aksoyak, İ. Hakkı (1996), *Eski Anadolu Türkçesine İlişkin Bir Metin: İslâmî'nin Mesnevisi*, Dilek Matbaacılık, Sivas. (İM)
- Zülfe, Ömer (1998), *Naşid Divanı*, Marmara Üniv., YL. Tezi, İstanbul.